

PROSTOR

17 [2009]

1 [37]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

90-111 ZLATKO KARAČ
NATAŠA JAKŠIĆ
NANA PALINIĆ

PLANIRANO INDUSTRIJSKO RIBARSKO
NASELJE UBLE NA LASTOVU
IZ 1936. GODINE

PRIMJER TALIJANSKE URBANIZACIJE OTOKA
IZ RAZDOBLJA MODERNE

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 711.4:72.036(497.5 UBLE)"1936"

THE PLANNED SETTLEMENT UBLE
BUILT AROUND THE FISHING INDUSTRY
ON LASTOVO ISLAND IN 1936

AN EXAMPLE OF ITALIAN URBAN PLANNING
IN THE MODERNIST PERIOD

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 711.4:72.036(497.5 UBLE)"1936"

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF ZAGREB, FACULTY OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
17 [2009] 1 [37]
1-210
1-6 [2009]

SL. 1. SREDIŠNJI TRG NASELJA UBLE: *CASA DEL FASCIO*, ŽUPNI DOM I CRKVA SV. PETRA
FIG. 1 CENTRAL SQUARE OF UBLE SETTLEMENT: *CASA DEL FASCIO*, PARISH OFFICE AND ST. PETER'S CHURCH

ZLATKO KARAČ,¹ NATAŠA JAKŠIĆ,² NANA PALINIĆ³

^{1,2} SVEUČILISTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

³ SVEUČILISTE U RIJECI
GRAĐEVINSKI FAKULTET
HR – 51000 RIJEKA, VIKTORA ČARA EMINA 5

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 711.4:72.036(497.5 UBLE)“1936”

TEHNIČKE ZNAJSTOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02 – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITEJLSKOG NASLIJEDA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 1. 9. 2008. / 8. 6. 2009.

^{1,2} UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

³ UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF CIVIL ENGINEERING
HR – 51000 RIJEKA, VIKTORA ČARA EMINA 5

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.4:72.036(497.5 UBLE)“1936”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 1. 9. 2008. / 8. 6. 2009.

PLANIRANO INDUSTRIJSKO RIBARSKO NASELJE UBLE NA LASTOVU IZ 1936. GODINE

PRIMJER TALIJANSKE URBANIZACIJE OTOKA IZ RAZDOBLJA MODERNE

THE PLANNED SETTLEMENT UBLE BUILT AROUND THE FISHING INDUSTRY ON LASTOVO ISLAND IN 1936 AN EXAMPLE OF ITALIAN URBAN PLANNING IN THE MODERNIST PERIOD

ARHITEKTURA RANE MODERNE
INDUSTRIJSKO NASELJE
LASTOVO / LAGOSTA
SAN PIETRO / LUIGI RAZZA / UBLE
TALIJANSKI RACIONALIZAM

EARLY MODERN ARCHITECTURE
INDUSTRIAL SETTLEMENT
LASTOVO / LAGOSTA
SAN PIETRO / LUIGI RAZZA / UBLE
ITALIAN RATIONALISM

Tijekom talijanske okupacije otoka Lastova, u uvali Uble je uz 1931. godine osnovanu tvornicu sardina, između 1933. i 1936. godine izgrađeno planirano industrijsko naselje prvotno nazvano *San Pietro*, a potom *Luigi Razza*. Od pravilnoga četverokutnog trga s novom crkvom i javnim zgradama oblikovanim u duhu talijanskoga racionalizma i *novocenta*, protežu se dvije ulice s jednokatnim tipskim stambenim kućama, svaka s vlastitim vrtom. Tehničke je projekte potpisao zadarski inženjer Ettore Vacchi, no nije sigurno da je on i autor idejnoga rješenja naselja, odnosno zgrada. *Uble* su realizirane u sklopu Mussolinijeva projekta urbanizacije *provincia* kao prvi naš primjer maloga ‘industrijskoga grada’ koji je prethodio Raši i Podlabinu.

Alongside the sardine factory established in 1931, Uble Bay received in 1933-1936, during the Italian occupation of Lastovo Island, a planned industrial settlement originally called *San Pietro* and later *Luigi Razza*. Two streets lined with standardized, single-storey family houses, each with a garden, run to the rectangular square with a new church and public buildings built in the spirit of Italian rationalism and *novocento*. Technical designs were signed by engineer Ettore Vacchi but it is not certain if he created the concept of the settlement. *Uble* was developed as part of Mussolini’s urban planning project in the ‘provinces’ and was the first Croatian small ‘industrial town’ built before Raša and Podlabina.

UVOD*

INTRODUCTION

U prostornoj topografiji hrvatskih povijesnih gradova osobito su zanimljiva planirana novoutemeljena naselja, geneza kojih je vezana za neku od dominantnih funkcionalnih odrednica što su neposredno utjecale na njihov nastanak ili razvitak.

Tako su na našem tlu tijekom povijesti kao planirani *vojni gradovi* utemeljeni Karlovac, Bjelovar, Stara i Nova Gradiška; kao *crkveni gradovi* formirani su, primjerice, zagrebački Kaptol i Đakovo; kao paradigme *turističkih gradova* iz posve neznatnih naselja razvili su se Opatija i u kontinentalnoj zoni Lipik; kao izraziti *lučki gradovi* nastali su Rijeka ili u novije vrijeme Ploče...

Ipak, po sustavnosti planiranja, brzoj izgradnji često izvedenoj 'u jednom dahu' (čak i s poznatim datumima realizacije), te po urbanističko-arhitektonskoj cjelovitosti nerijetko potkrijepljenoj jasnim autorskim atribucijama – izdvajaju se *industrijski gradovi* kao nesumnjivi simboli moderniteta svoga doba. U urbanološkoj literaturi ta često rabljena funkcionalna sintagma uglavnom se odnosi na nove gradove 19. i 20. stoljeća, no planirana se naselja vezana uz specifičnu proizvodnju ili preradu pojavljuju i znatno prije suvremene industrijske ere.

Na izmaku srednjega vijeka Dubrovačka je Republika, uz ostale fortifikacijske razloge, radi strateški važne proizvodnje soli izgradila planirani izrazito geometrični kompleks Sto-

na (1333./34.),¹ a s pojavom rane renesanse na planski organiziranim solanama nastao je i grad Pag atribuiran Jurju Dalmatincu (poznatog datuma utemeljenja – 18. ožujka 1443.).² U prvoj fazi hrvatskoga gospodarskoga moderniteta, kao svojevrsni konurbacijski pol povijesnog Valpova, krajem 19. stoljeća uz Gutmannovu industriju drva nastaje novi industrijski grad Belišće (1885.).³ U sličnome konurbacijskom odnosu nedaleko Karlovca razvila se Duga Resa kao vrtno-industrijski grad uz tvornicu tekstila (od 1890.).⁴ Međutim, tek između dvaju svjetskih ratova, s pojavom avangardnih tendencija tridesetih godina, u Hrvatskoj su gotovo istodobno nastala četiri nova industrijska naselja posve urbanih odlika, gotovo sva kao konurbacijski 'parovi' obližnjih povijesnih gradova.

Prvi među njima, ujedno i najveći te po ambiciji nesumnjivo internacionalno pozicionirani primjer industrijskoga grada, jest Bata-ville – Borovo kod Vukovara (1931.-1938.) autora F. L. Gahure, V. Karfika, A. Viteka. Izgrađen je češkim kapitalom kao nukleus buduće ekspanzije tog koncerna gume i obuće na prostoro-

* Istraživanje ove teme provedeno je u sklopu znanstvenog projekta "Urbanističko i pejzazno nasljeđe Hrvatske kao dio europske kulture" [054-0543089-2967], glavnog istraživača prof.dr.sc. Mladena Obada Šćitarocija, dipl.ing.arh. Istraživanje je sufinanciralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.

- 1 PLANIĆ-LONČARIĆ, 1980: 33
- 2 SUIĆ, 1979-1982: 203, 204
- 3 BEDENKO, 1980: 543-546; ČURŽIĆ, 1994: 65-67
- 4 DUMBOVIĆ BILUSIĆ, 2003: b. p.
- 5 FARIELLO, 1939: 308; LASLO, 1992: 14; KARAC, 2007: 205-208; KARAC, 2008: pass.
- 6 FARIELLO, 1939: 318-320; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2000: 113-126; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2002: 28-48; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 357-373
- 7 RUBBI, 1995: 8-10; ĐILAS, 2007: 455-460
- 8 KRANJČEVIĆ, 1999: 7, 17; KRANJČEVIĆ, 2002: 39-40
- 9 RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2000: 117
- 10 Najpoznatiji su primjeri: Sabaudia, Littoria, Aprilia, Pontinia, Carbonia... Niz zaključuje gotovo scenografski monumentalizirani kompleks EUR'42 kod Rima (FARIELLO, 1939: 321; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2000: 119; ĐILAS, 2007: 457).
- 11 Različite po veličini, namjeni i ulozi u prostoru, te su aglomeracije u nazivu sadržavale atribute poput *citta*, *borgo* i *villaggio*. Cjeloviti popis naslovljen *Le citta e i borghi del Fascismo...*, v. na internet adresama: <http://ricordare.wordpress.com/perche-ricordare/084-le-citta-e-i-borghi-del-fascismo/> (21. 8. 2008.); http://it.wikipedia.org/wiki/Elenico_delle_citt%C3%A0_fondate_durante_fascismo_per_regione#Istria (21. 8. 2008.); također v. PENNACCHI, 2008. U citiranim talijanskim izvorima navode se na tada okupiranim hrvatskim područjima četiri novoutemeljena planirana naselja: *Uble*, *Arsia* (Raša), *Pozzo Littorio* (Podlabin) i do sada potpuno nepoznato naselje *Levade* opisano kao „zaselak Pule“ (moguće da su to Livade podno Motovuna gdje se planiranu regulaciju nije dospjelo izvesti).
- 12 PIPLOVIĆ, 1977: 63; JURICA, 2001: 469
- 13 Sudeci po natpisnim pločama postavljenima na ulazu na naselje i istaknutom nazivu mjesne poste – ime naselja se još donedavno bilježilo u obliku *Ubli*. Međutim, na nekim novijim zemljopisnim kartama (npr. *** *Veliki atlas Hrvatske*, 2002: sek. 186) i ponegdje u literaturi danas se češće navodi oblik *Uble* (npr. *** *Hrvatski leksikon*, II:

re jugoistočne Europe i Bliskog istoka.⁵ Slijede primjeri planski realiziranih rudarskih naselja koja se pod talijanskom državnom ingerencijom grade na tada okupiranim područjima hrvatske Istre, poput Arsie – Raše (1936.-1938.) autora G. Pulitzera-Finalija⁶ i Pozzo Littoria – Podlabina (1940.-1942.) autora E. Montuoriija.⁷ Izvan talijanske zone, na hrvatskom (onodobnom jugoslavenskom) dijelu Jadrana tih je godina jedino planski utemeljeno novo naselje bilo selo Mandre na otoku Pagu (1935.-1937.).⁸

Modeli malih 'idealnih naselja' na Jadranu izravna su posljedica Mussolinijeva ideološkog interesa, gdje je fašistička vlast prepoznala snažnu promidžbenu i odgojnu važnost modernih gradova za „novog čovjeka i novo vrijeme”.⁹ Počevši od 1928. diljem talijanske države izgrađeno je 12 novih planski oblikovanih gradova snažne vizualne prepoznatljivosti (tzv. *citta di fondazione*) podignutih uglavnom uz industrijske pogone, rudnike, dijelom i u agrarno zapuštenim područjima.¹⁰ Ti manifestni Mussolinijevi gradovi bili su, međutim, samo ogledni primjeri puno obuhvat-

600), koji je zapisan i u službenom registru naselja RH (FELDBAUER, 2004/05: 816). Ta dvojnost izaziva poteškoće u određivanju roda imenice, kao i nejasnoće oko pitanja jednine ili množine toga pojma, pa se i u lokalnom govoru i u literaturi javljaju nedosljednosti u padežnom „sklanjanju” imena, (npr. može se pročitati da se nešto nalazi u Ublom, Ubliju, Ublima...).

Priklanjajući se službenom nazivu, u ovom ćemo članku rabiti nominativni oblik *Uble*.

14 Od Splita do Lastova je 55 milja (više od 100 km) plovidbenog puta i gotovo pet sati plovidbe. Iako je otok povijesno pripadao Dubrovačkoj Republici (a i danas je u sklopu Dubrovačko-neretvanske županije), dnevne trajektne i katamaranske veze povezuju ga samo sa Splitom; općenito o otoku Lastovu, o njegovim geografskim odlikama, povijesti i spomeničkoj baštini v. (abecedno): BELAMARIĆ, 1984, 1985, 1991; BERITIC, 1961, 1966; CVITANIĆ, 1994, 1996; ČREMOŠNIK, 1939a, b; DYGGVE, 1950; FISKOVIC, C., 1966; FORENBACHER, 1911; HERCEG, 1980; HORVAT, MUTAK, 2006; ****Jadranska*: 32-33; JAGACIĆ, 1969; JURICA, 2001; JURICA, VEKARIĆ, 2006; LOZICA, 1984; LUCIJANOVIĆ, 1876/77; LUČIĆ, 1974, 1994; LUETIC, 1990; NADILO, 2000; RADIC, 1892, 1895, 1901, 1904; RADMILLI, 1956; RIBANOVIĆ, 1968, 1971a, b, 1997; SIMUNOVIĆ, 1970; TOMANOVIĆ, 1930; VEKARIĆ, 2005, 2006a, b; VINSKI, 1968; VOJNOVIĆ, 1928; VULETIĆ-VUKASOVIĆ, 1883.

15 PIPLOVIĆ, 1979: 19. Za istraživanje naseobinske topografije i prostora Lastova na raspolaganju je vrlo ograničeni fond topografskih i katastarskih karata, pri čemu originalni planovi i službenog premjera iz 19. st. nisu sačuvani (BAJIĆ-ZARKO, 2006: 346, 347, ad 303 Lastovo/Lagosta).

16 Premu službenom popisu naselja Republike Hrvatske na otoku Lastovu je danas pet naselja (Lastovo, Uble i Skrivena Luka, a od 1991. i Pasadur te Zaklopatica), dok su ostale novije naseobinske zone u spomenutom turističkim uvalama (Jurjeva Luka, Kručica, Sv. Mihovil, Lučica, te Zace) nesamostalna naselja (FELDBAUER, 2004/05: 410, 568, 706, 816, 899).

17 U popisu stanovništva 1931. Uble još nisu zabilježene, iako je moguće da je nekolicina prvih doseljenika na izgradnji tvornice bila evidentirana pod obilnijim zaselkom Sveti Juraj koji se nalazi u istoj uvali; Uble se kao samostalno naselje prvi put javljaju u popisu stanovništva 1948. sa 132 žitelja, tada još pod imenom Sveti Petar, koje je kontinuiralo od prve talijanske nominacije (KORENCIĆ, 1979: 397-398).

SL. 2. POLOŽAJ NASELJA UBLE NA PLANU OTOKA LASTOVA
FIG. 2 POSITION OF UBLE SETTLEMENT ON A MAP OF LASTOVO ISLAND

nijega urbanizacijskog projekta u sklopu kojega je tijekom 15 godina na tlu Italije realizirano čak 147 takvih novih cjelovitih naselja, uz to i četiri na okupiranim hrvatskim područjima, te još 25 u talijanskom dijelu Afrike!¹¹

U okviru iste Mussolinijeve planske urbanizacije s idejom gospodarskog uzdizanja 'novoromaniziranih' područja naše obale, na otoku Lastovu nastaje ribarsko industrijsko naselje *San Pietro* (1933.-1936.), kasnije službeno nazvano *Luigi Razza*,¹² danas *Uble*.¹³ Za razliku od navedenih relativno dobro istraženih primjera Raše, Podlabina i Borova – urbana cjelina Ubla gotovo je nepoznata u našoj stručnoj literaturi, premda po sustavnosti planiranja, jasnoj funkcionalnoj organizaciji i kompozicijskim odlikama, te po cjelovitoj realizaciji arhitektonske strukture predstavlja jedan od najvažnijih primjera talijanskog *novocenta* i racionalizma na našem tlu, uz naznake eklektičkoga *littoria*.

UVALA UBLE NA LASTOVU PRIJE IZGRADNJE NASELJA

THE UBLE BAY BEFORE THE SETTLEMENT CONSTRUCTION

PROSTORNI SMJEŠTAJ

SPATIAL DISPOSITION

Lastovo je naš najudaljeniji naseljeni pućinski otok¹⁴ koji je u svojoj povijesnoj topografiji formirao samo jedno naselje ladanjsko-ruralnih obilježja (također imena Lastovo), smješteno u unutrašnjosti otoka uz plodno polje, neprimjetno s mora.¹⁵ Takav introvertirani koncept pozicioniranja naselja zbog zaštite od napada s pućine, do najnovijeg je vremena sve lastovske uvale očuvao od izgradnje i naseljavanja pa je tek recentno, s razvojem turizma, nastalo naselje Skrivena Luka i još nekoliko za sada neformatiranih naseobinskih zona u zaštićenim zaljevima.¹⁶

U takvoj su situaciji Uble, dovršene 1936., zapravo tek drugo lastovsko naselje¹⁷ i jedina

SL. 3. RANOKRŠĆANSKA BAZILIKA (5.-6. ST.), PREZENTIRANA U ARHEOLOŠKOM SLOJU
FIG. 3 EARLY CHRISTIAN BASILICA (5-6th C.), PRESENTED AS AN ARCHAEOLOGICAL SITE

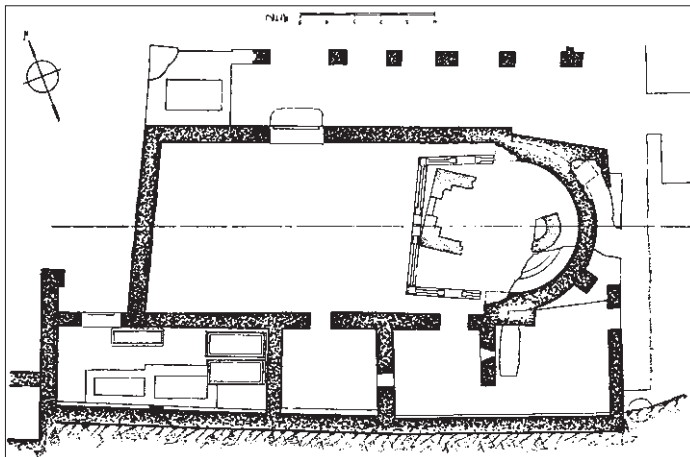

SL. 4. RANOKRŠĆANSKI KAMENI RELJEF S MOTIVOM KRIŽA, GOLUBICE I JAGANJACA, NEKADA UGRADEN IZNAD PORTALA BAZILIKE

FIG. 4 EARLY CHRISTIAN STONE RELIEF WITH THE MOTIFS OF CROSS, DOVE AND LAMB, ONCE BUILT IN ABOVE THE PORTAL OF THE BASILICA

SL. 5. RANOKRŠĆANSKA BAZILIKA (5.-6. ST.), TLOCRT TEMELJNIH OSTATAKA NAKON ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA 1933.

FIG. 5 EARLY CHRISTIAN BASILICA (5-6th C.), GROUND-FLOOR PLAN OF THE FOUNDATION REMAINS AFTER ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 1933

prava luka na otoku. Smjestene su na zapadnom dijelu Lastova, u dubokoj zaštićenoj uvali okruženoj arhipelagom malih otočića koji zaljev štite od vjetrova i prilaznih vizura.¹⁸ Pristup Ublima moguć je s otvorenog mora te od otoka Visa i Korčule.

ARHEOLOŠKI SUPSTRAT

ARCHAEOLOGICAL SUBSTRATUM

Iako je današnje novo naselje Uble nastalo *ab ovo*, u neizgrađenoj uvali gdje nije utvrđen kontinuitet neposrednoga prethodnog naseljavanja, značajni arheološki nalazi iz prapovijesnoga, rimskoga, ranokršćanskoga i ranosrednjovjekovnog doba svjedoče o davno afirmiranoj naseobinskoj zoni koja je do izmaka kasne antike bila najvažnija točka na otoku. Uz zaštićenu duboku luku, uvala je sve donedavno u svome zaravnjenome kopnenom dijelu imala čak tri stalna izvora bočate vode (što je na udaljenom otoku nužni uvjet opstanka),¹⁹ čime se i tumaći ime *Ubli / Uble* (u lokalnom značenju 'cjedila', 'izvori', 'pišćine').²⁰

Prapovijesni sloj Ubla utvrđen je samo na brijegu iznad vodospremnika gdje se nalazi kamena gomila, vjerojatno fortifikacijskoga značenja.²¹

Rimska antika [1.-4. st.] – Na vodom bogatoj zaravni blizu mora i nedaleko najplodnijih lastovskih polja smještenih u zaleđu,²² od 1. se stoljeća razvilo rimsko agrarno naselje još neutvrđenog imena,²³ koje je vjerojatno generirala ranija *villa rustica*.²⁴

Od njega su se sačuvali brojni arheološki ostaci na području užega naseobinskog areala što se prostirao od obale, preko zone današnjega sportskog igrališta i vojnoga hotela, do začelja trga oko nove crkve.²⁵ Opsežnija arheološka istraživanja te zone tijekom izgradnje tvornice i naselja proveli su talijanski arheolozi P. Marconi (1933),²⁶ te E. Galli

(1937),²⁷ a u novije vrijeme konzervatori splitskoga Regionalnog zavoda (1977. i 1983.).²⁸ Dio nalaza bio je uništen već početkom 30-ih godina prigodom izgradnje tvornice sardina koja je nehotično smještena usred arheološke zone.²⁹ Antička lučka postrojenja uz obalu, kojih se još sjecaju najstariji lastovski ribari, zasuta su kamenom od građevnih iskopa naselja San Pietro tijekom 1933.-1936., a bogata površina s mozaicima ostala je nekonzervirana pod novoizgrađenim vojnim hotelom s početka 70-ih godina.³⁰ U vremenim iskopima evidentirani su uglavnom nalazi gospodarskih građevina³¹ (žitna skla-

18 Zemljopisne su koordinate Ubla: N 42°44'37" / E 16°49'58" (FELDBAUER, 2004/05: 816).

19 Izvor *Lokanj* zasut je prilikom izgradnje vojnoga hotela 70-ih godina, a položaj mu je obilježen u plocniku hotelskog restorana; izvor *Stubal* nalazio se na mjestu negdašnje tvornice sardina, danas pod sportskim igralištem; treći je izvor presušio, a nalazio se u uglu istočne prostorije arheološki prezentirane starokršćanske bazilike u luci (FISKOVIC, C., 1966: 7; BELAMARIC, 1985: 70).

20 Na takvu etimologiju upozorava SKOK, 1950: I, 223, koji toponim *Ubli* nalazi i u Crnoj Gori ponad Risna; kao opća riječ u narodnom govoru označava „jamu, bunar” i identična je talijanskom toponomastiku *Ombla* (FISKOVIC, C., 1966: 7; BELAMARIC, 1985: 70).

21 FISKOVIC, C., 1966: 6; PIPLOVIC, 1979: 25

22 Nižno polje i Vinopolje kao generativne cinitelje razvoja antičkog naselja u uvali Uble navode PIPLOVIC, 1977: 61 i JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 198.

23 U antičkim izvorima spominje se samo ime otoka, primjerice već kod grčkoga geografa Teopompa (4. st. pr. Kr.), koji otok bilježi kao *Ladesta* ili *Ladeston*, a žitelje kao *Ladestanos* (u dorskom sufiksno obliku *-enos*). Ime naselja se ni u kasnije rimsko doba ne navodi, dok su otok Rimljani prenominalirali u *Augusta Insula*, kasnije *Augusta, Lagusta*, itd. (SKOK, 1950: I, 219-229; BELAMARIC, 1985: 15, 69; NADILO, 2000: 481; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 197).

24 *** *Hrvatski leksikon*, 1997: II, 600; BEGOVIC, SCH-RUNK, 2001: 157-172; RADIC, BASS, DELLA CASA, 2001: 87

25 MARCONI, 1936; GALLI, 1938; FISKOVIC, C., 1966: 7-8

26 MARCONI, 1936.

27 GALLI, 1938.

28 JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001; JURICA, 2001: 35

29 LUCIANOVIC, 1954: 255; NADILO, 2000: 483; RADIC, BASS, DELLA CASA, 2001: 87

30 BELAMARIC, 1985: 69, 70

31 MARCONI, 1936: pass.; JELIČIĆ, NIKŠIĆ, 1980-1981: 57; GRLIĆ, 1984: 273

32 Žitno zrnje pronađeno u jednoj žari analizom C 14 datirano je u vrijeme oko 340.-410. (BELAMARIC, 1985: 70; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 204).

33 PIPLOVIC, 1977: 63; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 198, 200 sl. 2; JURICA, 2001: 35

34 Na inskripcijama u opeci utvrđeni su natpisi PANSIANA i (A)MBROS(I) (FISKOVIC, C., 1966: 7; PIPLOVIC, 1977: 63; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 207-208; BELAMARIC, 1985: 69; JURICA, 2001: 35, 36).

35 O ulomcima kamenih imposta, baza stupova, dijelova pilastara, itd. v. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 204-208

36 GALLI, 1938: 104-114; GRLIĆ, 1984: 273; *** *Hrvatski leksikon*, 1997: II, 600; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 197

37 JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 204

38 Pronađeni su srpovi, olovni utezi, ključevi i sl. (BELAMARIC, 1985: 69, 70).

39 JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 203-204

40 Pronađeno je kućno posude, predmeti od bjelokosti, uljne lampice... (BELAMARIC, 1985: 69, 70).

dišta,³² cisterne, radionice, mlinice i tijeskovi za masline i grozde, bazeni...), no i ostaci vrlo reprezentativnih stambenih prostora s podnicama od mozaika. Najljepši je bio mozaični figuralni prikaz dupina s razdvojenim repom koji su talijanski arheolozi 1933. iskopali ispred tvornice sardina.³³ Ostali tragovi gradiva, opeka i tegula, sudeći po žigovima ciglana, ravenatske su i akvilejske provenijencije.³⁴ Osim građevnih ostataka,³⁵ antički je stratum zanimljiv po nalazima rimskih grobova,³⁶ obiluje i nalazima keramike,³⁷ alata,³⁸ kamenih natpisa,³⁹ ukrasnih predmeta⁴⁰ te carskoga novca.⁴¹

41 U numizmatičkom fondusu iz Marconijevih istraživanja 1933. spominju se novčići Augusta, Hadrijana, Faustine, Aurelijana, Galijena, Marka Aurelija, kao i najkasniji novčić Konstantina po čemu navedeni nalazi pokrivaju raspon 1. - 4. st. (MARCONI, 1936: 14). Pri istraživanjima 1977. pronađena su dva rimska novčića iz vremena Maksimilijana, s početka 4. st., te još nekoliko kasnijih bizantskih kovčanika (BELAMARIC, 1985: 70; BONACIĆ MANDINIĆ, 2001: 221-226; JURICA, 2001: 36).

42 PIPLOVIĆ, 1977: 62-63

43 Pri istraživanjima 1977. pronađen je jedan bizantski novčić Justina II., datiran u 574./575. (BELAMARIC, 1985: 70; BONACIĆ MANDINIĆ, 2001: 221-226).

44 Tu posvetu kao nedvojbenu navodi JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 198, iako kontekst ostalih nalaza u uvali Uble ne govori tome u prilog.

45 O bazilici opširnije v.: MARCONI, 1936: pass.; N. Bc, 1965: 281; FISKOVIC, C., 1966: 8-9; *** *Jadranska*: 32; PIPLOVIĆ, 1977: 64-66; FISKOVIC, I., 1977: 224, 234, 235, 237; PIPLOVIĆ, 1979: 25; JELIĆIĆ, NIKŠIĆ, 1980-1981: 57-61; GRLIĆ, 1984: 273; BELAMARIC, 1985: 70-72; JOS. B., 1987: 174; *** *Hrvatski leksikon*, 1997: II, 600; NADILO, 2000: 423; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 208-215; JURICA, 2001: 39-40; RADIĆ, BAS, DELLA CASA, 2001: 87. Revizijska istraživanja i konzervatorsku prezentaciju tlocrtnih ostataka izvršio je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Splita 1978.-1981.

46 PIPLOVIĆ, 1977: 64-65; PIPLOVIĆ, 1979: 23; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 211; dataciju u 6. st. predlaže JURICA, 2001: 404

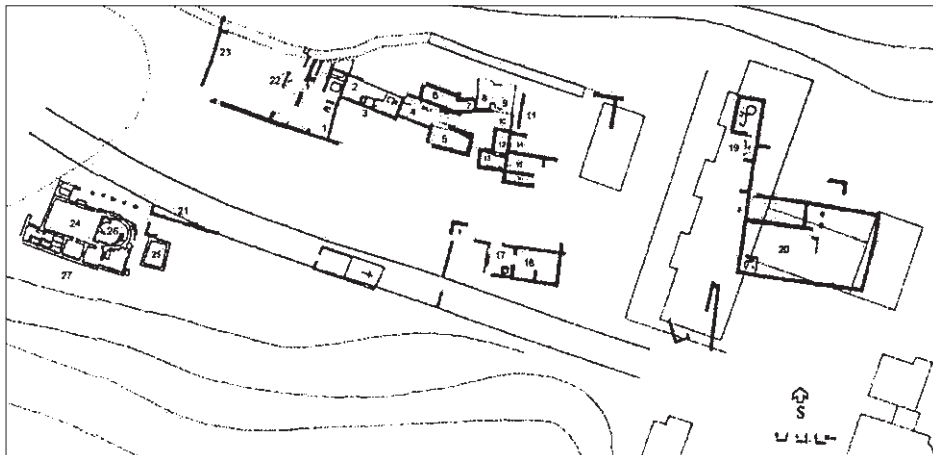
47 PIPLOVIĆ, 1977: 65; JELIĆIĆ, 1983: 19-20; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 208

48 PIPLOVIĆ, 1977: 63

49 JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 211; JURICA, 2001: 38-40

50 Original reljefa danas se nalazi u Arheološkome muzeju u Zadru, a kopija je ugrađena na glavnom pročelju nove crkve u Ublima, koja je naslijedila titular sv. Petra (MARCONI, 1936: 25; FISKOVIC, C., 1966: 8-9; RADMILLI, 1970: 446; FISKOVIC, I., 1977: 235; JELIĆIĆ, NIKŠIĆ, 1980-1981: 37-61; BELAMARIC, 1985: 68, 72; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 208-212; JURICA, 2001: 35, 39).

51 JELIĆIĆ, NIKŠIĆ, 1980-1981: 58; BELAMARIC, 1985: 70, 73; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 216. Ponegdje se u literaturi pogrešno navodi da je to crkva sv. Petra po kojoj su i uvala i suvremeno naselje iz vremena talijanske vlasti dobili ime (npr. FISKOVIC, I., 1977: 235; BELAMARIC, 1985; JOS. B., 1987: 174; JOS. B., 1995: 505-506, i dr.), no činjenica je da se predromanička crkva sv. Petra nalazila nešto istočnije od razvalina bazilike, kako to pokazuje geodetska snimka Marconijevih iskopavanja iz 1933. (RADIĆ, 1904: 34; MARCONI, 1936; FISKOVIC, C., 1966: 48; PIPLOVIĆ, 1977: 64; JELIĆIĆ-RADONIĆ, 2001: 198, 199, 215), također i katastarska karta i fotografija same crkvice iz 1924. kada je još stajala u punim elevacijama (JURICA, 2001: 408). Stoga ostaje otvoreno i pitanje izvornog titulara ranokršćanske bazilike, jer bi se kontinuitet njezine navodne posvete sv. Petru očekivano trebao prenijeti na spomenutu ranosrednjovjekovnu crkvicu nastalu u samome njezinome svetištu, a ne na neku podalje nastalu sakralu građevinu.

Ranokršćanski / bizantski sloj [5.-6. st.] – Iako je rimsko naselje svoju kulminaciju doživjelo u 4. stoljeću,⁴² kontinuitet života ovdje se protegao i tijekom razdoblja afirmacije kršćanstva, svakako do vremena Justinijanove *reconquiste* početkom 6. stoljeća. O tome svjedoče nalazi novčića bizantskih vladara,⁴³ kao i jedina danas vidljiva arheološka iskopina u Ublima – ranokršćanska bazilika (možda posvećena sv. Petru),⁴⁴ prezentirana *in situ*, u temeljnom sloju.⁴⁵ Datira se u 5.-6. stoljeće.⁴⁶ Njezini tlocrtni obrisi i orijentacija prostorija dokumentiraju izvornu urbanističku situaciju u kasnoantičkom naselju, gdje je netipičnom postavom narteksa i ulaza na duže sjeverno pročelje signiran potez glavne komunikacije naselja,⁴⁷ inače trasom istovjetnom današnjoj prometnici sto od luke vodi do trga. U kasnoantičko doba zapadno pročelje bazilike nalazilo se na samoj liniji morske obale koja je recentnim nasipavanjem danas pomaknuta oko 100 m prema zapadu, u dubinu zaljeva.⁴⁸ U iskopu bazilike pronađeni su ulomci mramornoga crkvenog namještaja, kamene tranzene, tragovi oslika u apsidu, lucerne, nekoliko sarkofaga i grobova uklesanih u živu stijenu.⁴⁹ Svakako najvažniji nalaz jest reljefna kamena ploča s prikazom križa i golubice između dvaju jaganjaca, koja ide u red najvrjednijih ranokršćanskih skulpturalnih spomenika u našoj zemlji. Izvorno je vjerojatno bila ugrađena iznad nadvratnika glavnoga portala bazilike.⁵⁰

Ranosrednjovjekovni predromanički sloj – Na lokaciji negdašnjega antičkog naselja život je nakratko bio obnovljen u ranome srednjem vijeku. Razvaline bazilike tada su još morale biti prepoznatljive kao sakralna točka na kojoj se *kontinuitet svetog mjesta* iznova potvrđuje izgradnjom malene predromaničke crkvice nepoznatog titulara, podignute unutar ruševne apside bazilike.⁵¹

Nešto zapadnije od bazilike u isto je vrijeme bila podignuta još jedna ranosrednjovjekov-

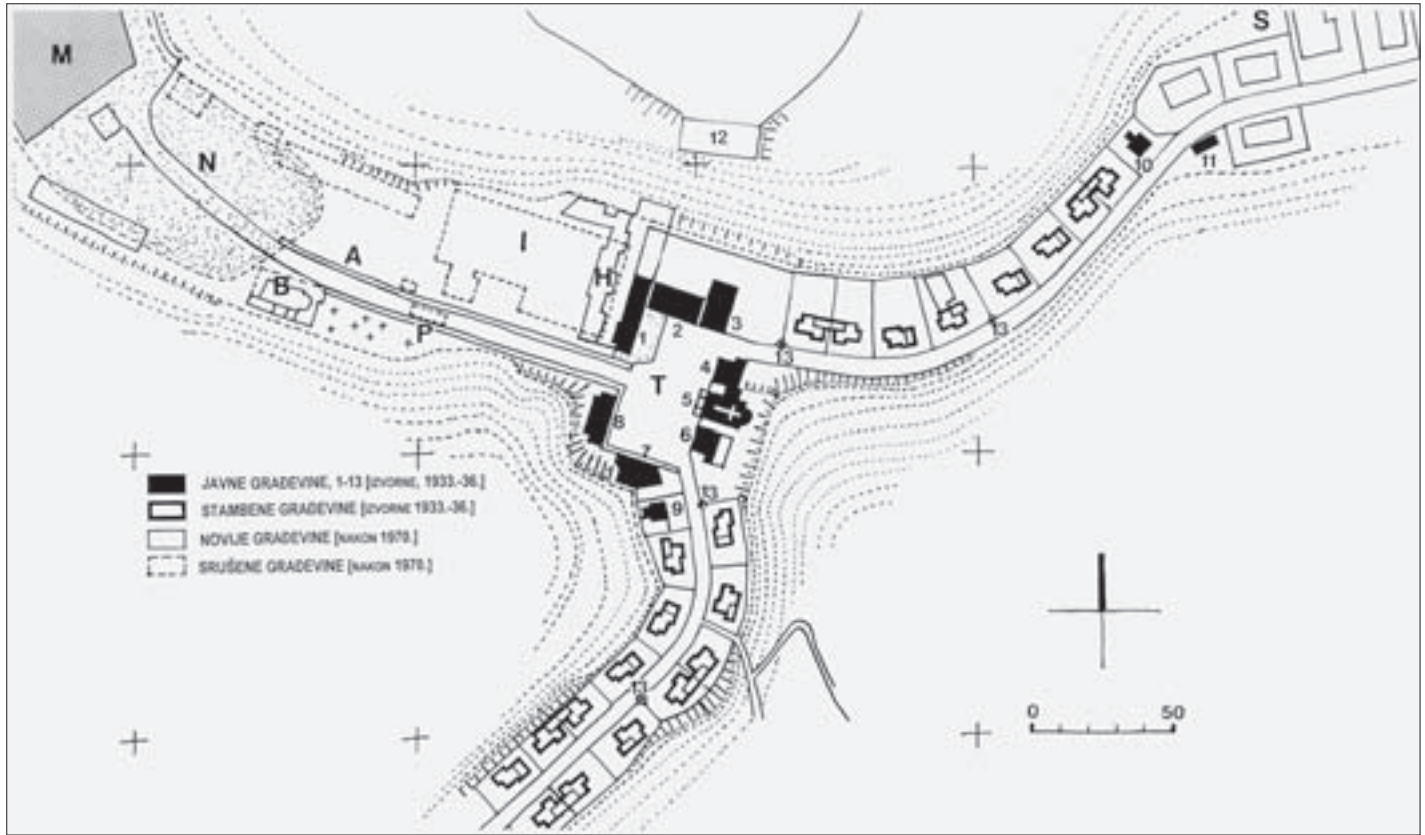
SL. 6. ARHEOLOŠKI OSTACI ANTICKOG NASELJA U LUCKOM DIJELU UBLA (1.-6. ST.); LOKACIJA SRUŠENE TVORNICE SARDINA

FIG. 6 ARCHAEOLOGICAL REMAINS OF THE ANCIENT SETTLEMENT IN THE HARBOUR ARE OF UBLE (1.-6. ST.); SITE OF THE DEMOLISHED SARDINE FACTORY

SL. 7. RANOSREDNJOVIJEKOVNA CRKVIKA SV. PETRA (SNIMKA IZ 1924.); SRUŠENA PRIGODOM IZGRADNJE CESTE OD LUKE DO TRGA NASELJA 1933.

FIG. 7 EARLY MEDIEVAL CHURCH OF ST PETER (PHOTO FROM 1924); DESTROYED DUE TO THE CONSTRUCTION OF THE ROAD RUNNING FROM THE HARBOUR TO THE SQUARE OF THE SETTLEMENT IN 1933

Sl. 8. PLAN NASELJA UBLE: M – MORE, LUČKI ZALJEV; N – NASUTI DIO 1933.-36.; A – ARHEOLOŠKA ZONA ANTICKOG NASELJA; B – BAZILIKA V.-VI. ST.; P – SV. PETAR, PREDROMANIČKA CRKVA, SRUŠENA 1933.; I – INDUSTRIJSKA ZONA, TVORNICA SARDINA IZ 1931., SRUŠENA POČETKOM 70-IH GODINA; H – HOTEL „SIRENA”, IZGRADEN POČETKOM 70-IH; T – TRG NASELJA; S – SUVREMENA STAMBENA IZGRADNJA, POČETAK 70-IH GODINA; JAVNI SADRŽAJI NASELJA 1933.-36 [OZNACENI CRNO]: 1 – MENZA; 2 – SKOLA; 3 – CASA DEL FASCIO (KASNIJE KINO); 4 – ŽUPNI DOM; 5 – NOVA CRKVA SV. PETRA; 6 – CASA DEL DOPO LAVORO; 7 – GENIO CIVILE, KASNIJE LUČKA KAPETANIJA (DANAS POSTA); 8 – POREZNI I CARINSKI URED; 9 – ELEKTRANA; 10 – PEKARNICA; 11 – TOČIONICA PICA, 12 – VODOSPREMA; 13 – JAVNE ČESME

FIG. 8 UBLE SETTLEMENT PLAN: M – SEA, HARBOUR BAY; N – EMBANKMENT 1933.-36.; A – ARCHAEOLOGICAL SITE OF THE ANCIENT SETTLEMENT; B – BASILICA 5-6TH C.; P – PRE-ROMANESQUE CHURCH OF ST PETER, DESTROYED IN 1933.; I – INDUSTRIAL ZONE, SARDINE FACTORY FROM 1931, DESTROYED IN THE BEGINNING OF THE 1970S; H – SIRENA HOTEL, BUILT IN THE BEGINNING OF THE 1970S; T – SETTLEMENT SQUARE; S – CONTEMPORARY RESIDENTIAL BUILDINGS, BEGINNING OF THE 1970S: PUBLIC FACILITIES OF THE SETTLEMENT 1933-36 [IN BLACK]: 1 – CANTEEN; 2 – SCHOOL; 3 – CASA DEL FASCIO (LATER CINEMA); 4 – PARISH OFFICE; 5 – NEW ST PETER'S CHURCH; 6 – CASA DEL DOPO LAVORO; 7 – GENIO CIVILE, LATER HARBOUR MASTER'S OFFICE (TODAY POST OFFICE); 8 – REVENUE AND CUSTOMS OFFICE; 9 – POWER PLANT; 10 – BAKERY; 11 – PUBLIC HOUSE, 12 – WATER STORAGE TANKS; 13 – PUBLIC DRINKING FOUNTAINS

na crkvice, posvećena sv. Petru, koja je stajala nasred koridora današnjeg puta položenog od luke do trga.⁵² Dativana je u razdoblje 11.-13. stoljeća.⁵³ Tu su crkvicu Talijani srušili pri izgradnji industrijskog naselja 1933,⁵⁴ jer se našla na trasi glavne prometnice između luke i trga, iako su upravo po njezinu titularu novo naselje isprva nazvali San Pietro.

Također su polovinom 30-ih godina Talijani srušili i treću predromaničku crkvicu u uvali Uble, posvećenu sv. Jurju, vjerojatno iz druge polovine 11. stoljeća. Nalazila se na otočiću Pr(ij)ezbi i nasuprotnom dijelu zaljeva.⁵⁵

Uz navedene crkvice, nalazi srednjovjekovnih grobova⁵⁶ i numizmatičkih priloga datiranih u početak 9.⁵⁷ odnosno u 10. stoljeće⁵⁸ također potvrđuju pretpostavku da je upravo na ovom mjestu nastalo i prvo hrvatsko naselje na otoku, svakako prije 1000. godine kada se u povijesnim izvorima već spominje današnje naselje Lastovo.⁵⁹

Tek na prijelazu 18. i 19. stoljeća, s jačom orijentacijom Lastovaca prema moru te s razvojem pomorstva, u uvali Uble razvija se nova luka s pristanima za veće brodove, no bez značajnije izgradnje i bez formiranja naselja.⁶⁰ Tek prije I. svjetskog rata u Ublima su izgrađeni jednostavni ribarski magazini.⁶¹

Arheološka zona u Ublima spomenički je lokalitet najviše kategorije⁶² (iako je danas bez

52 U *Enciklopediji hrvatske umjetnosti* netočno se navodi da je Crkva sv. Petra bila izgrađena unutar ruševnog svestišta ranokršćanske bazilike (Jos. B., 1995: 505); o tome v. diskusiju u prethodnoj biljesci.

53 JURICA, 2001: 404; RADIC, 1904: 34 spominje da je crkvice bez naglašene apside te da ima unutrašnje lezene.

54 FISKOVIC, C., 1966: 48 (prema netočnom navodu LUCIANOVICA, 1954: 255) piše da crkvicu sv. Petra „... Talijani srušise kada su 1933. godine na njezinu mjestu podizali tvornicu za preradu ribe”. No, ta je crkvice stajala izvan parcele tvornice (inače izgrađene još 1931. a ne 1933.) i podalje od industrijskih hala; srušena je tek na početku izgradnje naselja dvije godine kasnije kada je smetala trasi novog puta položenog od luke do trga naselja. Isti neprecizan podatak donosi i PIPLOVIC, 1979: 29. Vrijeme rušenja crkvice JURICA, 2001: 404, 408, stavlja u vremenski raspon 1933.-1935.

55 RADIC, 1904: 31; LUCIANOVIC, 1954: 254; FISKOVIC, C., 1966: 90-91; PIPLOVIC, 1979: 28; BELAMARIC, 1985: 80. Blizu mjesta gdje je stajala srednjovjekovna kapela 1905. je buduci splitski nadbiskup Antun Gijvoje na parceli kupljenoj 1881. za ljetnikovac izgradio novu privatnu kapelu (JURICA, 2001: 404, 407, 446).

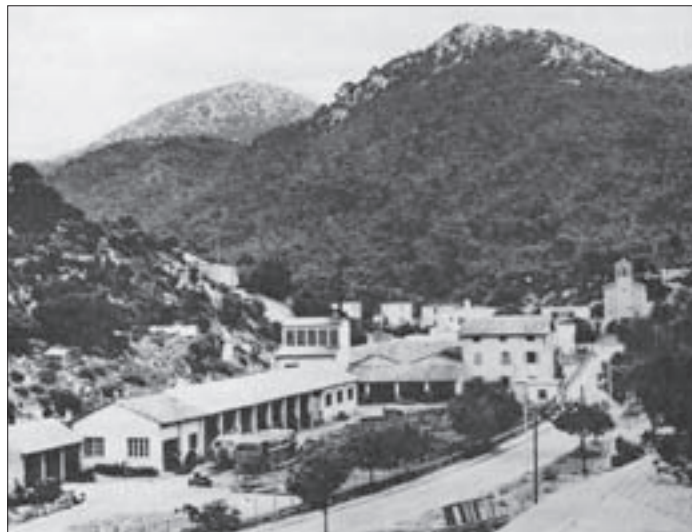
56 FISKOVIC, 1966: 48; BELAMARIC, 1985: 73

57 Rijec je o *Milaresionu* bizantskih vladara Mihajla I. i Teofilakta datiranom u 811.-813. (BONAČIĆ MANDINIĆ, 2001: 221-226).

58 Zlatnik s likom cara Konstantina VII. Porfirogeneta datiran u 10. st. u privatnoj je zbirci Joska Jurica (JURICA, 2001: 36).

59 BELAMARIC, 1985: 23. Na otoku se, inače, održala usmena predaja da je prije sela Lastova u Ublima postojao „grad” (*civitas*) s 12.000 žitelja(!) koji je mletački dužd Petar Orseolo II. zbog gusarskih napada Lastovaca razorio u pohodu 998. (LUCIANOVIC, 1954: 256; PIPLOVIC, 1977: 63; JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 217; JURICA, 2001: 34).

60 HORVAT, MUTAK, 2006: 319

61 JURICA, 2001: 34

62 BELAMARIC, 1985: 73

63 Prema starim (nerevidiranim) *Resenjima o registraciji spomenika kulture*, pod zaštitom su bili: arheološki ostaci rimskog naselja u uvali Uble [RST-919] i arheološki ostaci starokrscanske bazilike [RST-494] (za podatke zahvaljujemo prof. Jasni Balazević iz Ministarstva kulture u Zagrebu).

64 U novi *Registar nepokretnih kulturnih dobara* upisano je pet antičkih i jedan novovjekni brodolom u uvali Uble (podaci iz središnjeg *Registra* Ministarstva kulture, Zagreb); za ranije utvrđena nalazišta v. RADIC-ROSSI, 2001: 227-236.

65 S obzirom da je Lastovo između dva svjetska rata bilo sastavni dio talijanske države, podaci i dokumentacija o izgradnji naselja *San Pietro* (kasnije *Uble*) u hrvatskim su arhivskim fondovima vrlo oskudni (v. bilj. 124-127). Također se ni u onovremenome hrvatskom tisku ne donose vijesti o situaciji na Lastovu. Stoga se za ovu preliminarnu elaboraciju, dok prilike ne dopuste istraživanja u Italiji, moramo primarno osloniti na terenska istraživanja provedena *in situ* i na anketne podatke koji su prikupljeni od najstarijih stanovnika Uble. Među njima osobito važnima smatramo sjećanja i autentična svjedočanstva o izgradnji naselja i njegovoj sudbini koja smo dobili od danas najstarijeg stanovnika Uble, gospodina Gabra Kapitelija, pok. Lucijana (r. 1929.), koji je kao sedmogodišnji dječak iz Lastova, dolazeći s ocem na radove oko izgradnje Uble, pratio nastanak naselja. Dva su strica gospodina Kapitelija 1937. bili prvi i s Lastova jedini žitelji koji su se odlucili preseliti u novo naselje San Pietro u uvali Uble, a i sam gospodin Kapiteli posljednjih četrdesetak godina živi ovdje gdje je dugi niz godina bio i lučki kapetan. S obzirom da se u povijesnom segmentu teksta oslanjamo dijelom i na njegove vrlo precizne podatke, navedena faktografija neće se pojedinačno referirati u bilješkama, osim ako je iz drugih izvora.

66 Državno „pravo“ na dijelove hrvatskog Jadrana Italija je stekla u jeku I. svj. rata kada su joj sile Antante za pristupanje vojnom savezu tajnim Londonskim sporazumom u travnju 1915. obecale poslijeratno teritorijalno proširenje, uz ostalo i na dijelove naše obale i otoka. Nakon sklapanja primirja s Austro-Ugarskom u studenom 1918., talijanske su trupe doista i zaposjele „liniju“ Londonskog sporazuma, okupirajući znatno širi prostor od onoga što će im u konačnici biti potvrđeno. Prva redukcija talijanskih područja izvršena je već na Mirovnoj konferenciji u Parizu, a konačno razgraničenje između Kraljevine SHS i Italije kojom su prigodom spomenuti dijelovi naše obale i otoka legalizirani kao sastavnice talijanske države, utvrđeno je Rapalskim sporazumom u studenom 1920. Od toga je vremena privremena talijanska uprava nad otokom Lastovom postala međunarodno potvrđena činjenica (BOBAN, 1992: 17, 18, 21). Naredbom br. 240 od 12. 1. 1921. civilni je ko-

formalne zaštite),⁶³ koji tek očekuje sustavna iskapanja i eventualnu prezentaciju dravnog naselja. U taj kompleks treba uključiti i šest novouboiciranih podmorskih arheoloških lokaliteta u zaljevu ispred Uble.⁶⁴

NASELJE SAN PIETRO [UBLE] NA LASTOVU

THE SETTLEMENT OF SAN PIETRO [UBLE] ON LASTOVO ISLAND

IZGRADNJA RIBARSKOG NASELJA 1933.-1936. GODINE⁶⁵

CONSTRUCTION OF THE FISHERMEN'S SETTLEMENT 1933-1936

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918., dijelovi hrvatskog Jadrana – pojedini gradovi poput Rijeke i Zadra, cijela Istra i neki otoci, među kojima i Lastovo – pripali su Italiji⁶⁶ koja je tijekom daljnjih 25 godina okupacijske uprave nastojala ‘reromanizirati’ zatečeno etničko i kulturno okruženje, no istodobno i gospodarski, prometno te infrastrukturno revitalizirati i unaprijediti zapuštene rubne prostore, poput otoka Lastova.

U tom smislu prva veća državna investicija na Lastovu, koja je trebala ekonomski pokrenuti taj otok sitnih težaka i ribara te zaustaviti emigraciju i depopulacijski trend, bila je izgradnja moderne tvornice sardina 1931.⁶⁷ u tada nenaseljenoj uvali Uble, najpovoljnijoj prirodnoj luci na otoku koja je jedina omogućavala pristup većih teretnih brodova. Godine 1931. između Općine i društva „Conservifici di Trieste“ sklopljen je ugovor o prodaji 3280 m² terena po cijeni od 1 lire/m² za potrebe izgradnje tvornice sardina, s namjerom da se u budućnosti u blizini izgradi i naselje za radnike.⁶⁸ Iste godine u Uble je pristiglo 80 ‘stranih’ radnika, uglav-

SL. 9. I 10. POGLED NA NEGDAŠNJU TVORNICU SARDINA (IZGRADENA 1931., SRUŠENA 1974.); U POZADINI JE NOVA CRKVA SV. PETRA I SKLOP JAVNIH ZGRADA OKO TRGA NASELJA

FIGS. 9 AND 10 VIEW OF THE FORMER SARDINE FACTORY (BUILT IN 1931, DESTROYED IN 1974); IN THE BACKGROUND: NEW ST PETER'S CHURCH AND PUBLIC BUILDINGS AROUND THE SQUARE

SL. 11. NOVA CRKVA SV. PETRA U OSI TRGA, ŽUPNI DOM (LIJEVO) I CASA DI DOPO LAVORO (DESNO)
FIG. 11 NEW ST PETER'S CHURCH ON THE AXIS OF THE SQUARE, PARISH OFFICE (LEFT) AND CASA DI DOPO LAVORO (RIGHT)

nom Istrana koje je doveo imenovani upravitelj tvornice Mario Carboncini iz Rovinja, angažiravši ih na podizanju tvornice, ali i na preradi ribe.⁶⁹ Uz izgradnju industrijskih pogona tada je izvršena i prva regulacija obale s djelomičnim zasipavanjem plicaka i izvedbom broskog pristaništa, zahvaljujući čemu je Lastovo nakon stoljeca prometne izolacije, osim gospodarskih plovila, doskora dobilo i više putničkih brodskih veza te hidroavionsku liniju s Italijom!⁷⁰

Ubrzo se, međutim, pokazalo da za ambiciozno dimenzionirane kapacitete nove tvornice sardina sitno i ekstenzivno ribarenje Lastovaca ne može osigurati dostatnu količinu ribe,⁷¹ pa je talijanska država u jeku Mussolinijeve politike urbanizacije *provincia* ovdje odlučila podignuti cijeli mali 'industrijski grad' (prije Rase i Podlabina).⁷² Namjeravalo se iz staroga sela Lastova u uvalu Uble preseliti i vezivanjem uz tvornicu potpuno profesionalizirati mladu lastovsku populaciju, pružajući im zauzvrat suvremeni životni standard, besplatne moderno koncipirane stambene kuće i brojne prateće društvene sadržaje nesumnjivo *urbanog* karaktera.

I doista, od 1933. do 1936. godine⁷³ prema urbanističkom se planu cjeline naselja i prema pripremljenim projektima tipskih zgrada pristupilo vrlo dobro organiziranoj gradnji. Prvo je, čini se, izgrađen trg s javnim zgradama, a potom su iznimno brzo, za samo 90 dana, izgrađene stambene kuće.⁷⁴ Gotovo svi radnici na gradnji bili su spomenuti tvornički koloni (Istrani) i lokalno mobilizirani muškarci iz sela Lastova, a samo nekoliko palira i poslovođa bili su Talijani. Iako je sva gradnja, uključivo i teške radove na razbijanju kamenih stijena u podolinama budućih ulica, izve-

dena 'na ruke' bez većih strojeva i mehanizacije, realizacija je brzo napredovala jer su svi ugradbeni elementi poput stolarije, stubišnih i balkonskih ograda, nekih betonskih elemenata i sl. pripremljeni kao tipski prefabrikati koji su gotovi doneseni iz Italije. Tako je, primjerice, za stambene kuće dopremljeno oko 200 istih prozora, iskrcano je nekoliko stotina tisuća komada opeke s kojom je gradnja bila brža i pravilnija od one u kamenu, itd.

Dovršeno naselje talijanska je uprava isprva nazivala *San Pietro*, po ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Petra koja je, kako smo naveli, kao jedina građevina u uvali stajala na zaravni između novoga trga i mora, te je bezrazložno srušena prigodom izgradnje ceste do naselja, a njezin je titular prenesen na novu crkvu u središtu mjesta. Ubrzo je naselje preimenovano u *Luigi Razza*, u čast prvom crnokošuljašu palom u Abesinskom ratu.⁷⁵ Taj naziv na Lastovu je potpuno ignoriran pa se lokalno uopće nije rabio, a izgubio se i u popisima Mussolinijevih *citta*, gdje se danas navodi samo ime Uble.⁷⁶

mesarijat u Zadru općinu Lastovo uvrstio u politički kotar Zadar (*Al distretto politico di Zara*, kasnije *Provincia di Zara*), (Jurica, 2001: 185, 198; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1311).

⁶⁷ U *Pomorskoj se enciklopediji* navodi pogrešna godina nastanka tvornice: „...u uvali Ublima bila je 1930. izgrađena tvornica za preradu ribe...“ (J. Bi., V. F., 1957: 615; J. Bi., V. F., 1978: 228); istu netočnu godinu donosi i BASIOLI, 1957. Točan podatak navode HORVAT, MUTAK, 2006: 320; JURICA, 2001: 469; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1311, 1313.

⁶⁸ JURICA, 2001: 469

⁶⁹ JURICA, 2001: 197, 280

⁷⁰ Od 1935. na Lastovu je usputna stanica dnevne hidrotrakoplovne linije Brindisi-Valona-Lastovo-Zadar-Trst i obratno, s pristanom u Jurjevoj luci ispred Ubla. Brodska kompanija „Adriatica San Marco“ s brodovima Barletta i Bari održavala je četiri puta na tjedan liniju Trst-Zadar-Split-Lastovo(Uble)-Dubrovnik-Bari. Uz to, jednom na tjedan tri su brodske linije s polazištima iz Venecije, Rijeke i Zadra pristajale u luci sv. Mihovila podno sela Lastova (JURICA, 2001: 284).

⁷¹ U to vrijeme dnevni je preradbeni kapacitet tvornice bio 3 t konzervirane ribe (J. Bi., V. F., 1957: 615; J. Bi., V. F., 1978: 228; BASIOLI, 1957).

⁷² Ponegdje u literaturi netočno se navode razlozi podizanja naselja u uvali Uble, za koje se primjerice kaže: „... između dva svjetska rata, za vrijeme talijanske okupacije planski je podignuto naselje za *državne službenike, vojne časnike* (sic!) i radnike u tvornici za preradu ribe“ (RADIC, BASS, DELLA CASA, 2001: 87). Upravni su uredi, međutim, bili u mjestu Lastovu, kao i zgrada karabinjera, a regularne vojske na otoku uopće nije bilo.

⁷³ U *Pomorskoj enciklopediji* gdje se naselje prvi put u nasoj literaturi spominje, datacija se navodi posve okvirno: „Talijani su za vrijeme okupacije na otoku podigli novo ribarsko naselje u koje su doveli talijanske ribarske obitelji...“ (J. Bi., V. F., 1957: 615; J. Bi., V. F., 1978: 228). Točnu dataciju 1933.-1936. navode PIPLOVIC, 1977: 63 i JURICA, 2001: 469. Nadalje, BELAMARIĆ, 1985: 31, piše: „U Ublima 1933. g. počelo se podizati novo ribarsko naselje za četrdesetak mladića iz Kalabrije... a sagrađena je i nova tvornica sardina“ (tvornica je nastala dvije godine prije, op. a.).

⁷⁴ Podatak o brzini gradnje je „predajni“ i često ga se na Lastovu i danas može čuti (za informaciju zahvaljujemo gosp. Gabru Kapiteljiju).

⁷⁵ PIPLOVIC, 1977: 63; JURICA, 2001: 469; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1313. Abesinski je rat trajao 1935. / 1936.

Inače, svečano 'otvorenje' naselja obavljeno je 21. travnja 1936. (na dan proslave utemeljenja Rima) u nazočnosti vladinih ministara, prefekta, zadarskog nadbiskupa i brojnih uzvanika iz Italije.⁷⁷

U rijetkim bilješkama gdje se u poslijeratnoj 'jugoslavenskoj' literaturi pisalo o izgradnji Ubla, cijeli je projekt redovito negativno (i netočno) konotiran, primarno kao politička namjera fašističke Italije da na Lastovo kolonizira obitelji kalabrijskih ribara i na taj način promijeni etničku sliku toga povijesno hrvatskog otoka.⁷⁸ Kolonizacija se, doduše, u konačnici i dogodila, ali tek kao neželjena posljedica posvemašnjega otpora lokalnoga lastovskog življa prema radu u tvornici i preseljenju u novo naselje. Kako se pokazalo u anketnom istraživanju koje smo proveli među najstarijim stanovnicima Ubla koji se još sjećaju okolnosti oko izgradnje naselja, u dovršeno 'novo selo' (tako su ga nazivali) nitko se od Lastovaca nije htio preseliti, navodno ne želeći izgubiti samostalnost u vlastitome ribolovnome poslu i bo-

jeći se monopola koji je tvornica na taj način namjeravala postići. Dotadašnji privremeni radnici Istrani, koji su prvih godina radili na izgradnji tvornice i naselja te na preradi ribe, kratko su vrijeme bili prvi žitelji ublijskih kuća, no krajem 1936. te u ožujku 1937. uglavnom su se vratili u Rovinj.⁷⁹ U gotovo prazne kuće u Ublima u međuvremenu su se doselile samo dvije obitelji Lastovaca pa je talijanska uprava, zapravo mimo prvobitne zamisli, za potrebe tvornice bila prisiljena kolonizirati stanovništvo sa strane.

Tek je tada, u svibnju 1937., dovedeno četrdesetak kalabrijskih ribara (u literaturi se navodi i broj od 10-12 ribarskih obitelji s ukupno 80 osoba), točnije 'bez zemljaša' s otoka Ponzza u Tirenskom moru između Anzija i Napulja,⁸⁰ za koje stariji domaći žitelji svjedoče da su nakon iskrcanja s broda „... bili pusta uplašena sirotinja koja je stigla gola, samo u gacama i bez izega...“⁸¹ – očito jedva prikupljena grupa koja je iz sigurnosti Italije samo zbog ekonomske nužde (a ne iz političkog htijenja i fašističkoga svjetonazora) morala krenuti preko mora. Nitko se od njih za šest godina, koliko su živjeli u Ublima, nije uklopio u novu sredinu, nije naučio jezik ili se na neki način povezao s Lastovcima, s iznimkom trojice mladića koji su se posve neočekivano za Mussolinijevu 'kolonu' čak priključili hrvatskim partizanima na otoku. Zanimljivo je da ni tvornica sardina od njih nije imala očekivane koristi jer su se umjesto izlovom plave ribe više bavili lovom na jastoge, za što su bili specijalisti. Neposredno pred početak Drugoga svjetskog rata po naređenju potestata, sve je stanovništvo Sv. Petra (Ubla) u popodnevnim satima 5. travnja 1941. brodom hitno evakuirano u Italiju (uglavnom u Bari) pa mjesna učiteljica sutradan, 6. travnja, u dnevniku bilježi da je „naselje pusto...“, te da je komandant otoka „... rekvirirao i školsku dvoranu jer će čitava školska zgrada biti namijenjena za vojnu bolnicu“.⁸² Stanovništvo se nakon kraćeg egzila ipak vratilo, no nakon kapitulacije Italije 1943.⁸³ svi su kalabrijski doseljenici trajno emigrirali u svoju postojbinu,⁸⁴ ostavljajući kuće u Ublima ponovno prazne, a tvornicu djelomično oštećenu i izvan pogona.⁸⁵

Poslije 1943. naselje je preimenovano pa je talijansko ime *San Pietro* isprva zamijenjeno hrvatskim oblikom *Sveti Petar* (kako je zabilježeno u popisu stanovništva i naselja 1948.),⁸⁶ a nedugo potom i nazivom *Ubli* (danas *Uble*), što je do tada bilo samo ime morskog zaljeva.

URBANISTIČKI KONCEPT

URBAN PLANNING CONCEPT

Naselje je planirano i oblikovano kao tipičan mali industrijski *grad*⁸⁷ modernističkoga kon-

SL. 12. NOVA CRKVA SV. PETRA OBLIKOVANA U STILU TALIJANSKOGA NOVECENTA (1936.)

FIG. 12 NEW ST PETER'S CHURCH BUILT IN THE 20TH CENTURY ITALIAN STYLE (1936)

76 V. bilj. 11

77 JURICA, 2001: 469

78 Tako npr. Piplović o tome piše: „Da bi asimilirali otok i odnaroditi stanovništvo izgradili su (Talijani, op. a.) u Ublima ribarsku koloniju „Luigi Razza“. U njoj su naselili više od četrdeset mladića iz Kalabrije s namjerom da ih ožene djevojkama iz sela Lastovo. No ta namjera nije im uspjela...“ (PIPLOVIĆ, 1977: 63). U inače izvrsnom turističkom vodiču Lastova iz 1985. navodi se da su „...talijanske vlasti, naspram rodoljubivog sela, nastojale tu stvoriti svoju ribarsku koloniju (...) kalabrijskih ribara koji se nikad nisu uspjeli prilagoditi“, a i samo naselje se kvalificira kao oblikovno loše i neuklopljeno u tradicijsku sliku otoka (BELAMARIC, 1985: 73). I u posve novim radovima provlači se ista netočna teza o unaprijed planiranoj kolonizaciji i talijanizaciji otoka nakon izgradnje tvornice, primjerice: „U pokušaju talijanizacije otoka u Ublima je 1933. godine izgrađeno novo ribarsko naselje za četrdesetak mladića iz Kalabrije, za koje je izgrađena i tvornica sardina. Vjerovalo se da će se talijanski mladići stopiti s otočnim djevojkama. Taj je pokušaj neslavno propao...“ (NADILO, 2000: 83). Nadalje: „U cilju naseljavanja otoka Talijanima, 1933. godine tadašnja vlast organizira izgradnju novog ribarskog naselja Ubli...“ (KRANJEVIĆ, 2002: 35). Slično bilježi i *Pomorska enciklopedija*, u oba izdanja (J. Bi., V. F., 1957: 615-618; J. Bi., V. F., 1978: 225-228).

79 JURICA, 2001: 351, 469

80 NADILO, 2000: 483; JURICA, 2001: 351, 469

81 Prema izjavi gospodina Gabra Kapitelija koji je osobno bio nazočan pri iskrcavanju kalabrijskih doseljenika.

82 JURICA, 2001: 354

83 Lastovo je nakon kapitulacije Italije 8. 11. 1943., do kraja II. svj. rata ostalo neokupirani slobodni teritorij (***) *Jadranska*: 32). Tek je na Pariškoj mirovnoj konferenciji 10. 2. 1948. Lastovo službeno pripalo Jugoslaviji (***) *Gradovi i općine*, 2007: II, 1311).

84 J. Bi., V. F., 1957: 615-618; J. Bi., V. F., 1978: 228; NADILO, 2000: 483

85 Tvornica je proradila tek 1946. (J. Bi., V. F., 1957: 615; J. Bi., V. F., 1978: 228; BASIOLI, 1957).

86 FELDBAUER, 2004/05: 816

87 San Pietro (Uble) formalno nikada nije imao status *grada*, no svejedno nije opravdano ni njegovo mijesanje u temu *planiranih sela* (npr. KRANJEVIĆ, 1999: 9, 17, 14; KRANJEVIĆ, 2002: 16, 35, 36, 57), osobito stoga što i sama autorica u tekstu izrijekom navodi da su Uble „radničko“, odnosno „ribarsko“ naselje. Cinjenica je tek da su novo

SL. 13. DETALJI OBLIKOVANJA BOČNIH PROČELJA CRKVE SV. PETRA
FIG. 13 ARCHITECTURAL DETAILS OF THE SIDE FACADES OF ST PETER'S CHURCH

SL. 14. INTERIJER CRKVE SV. PETRA S DOMINANTNOM UPORABOM OPEKE: POGLED PREMA SVETISTU
FIG. 14 INTERIOR OF ST PETER'S CHURCH, PREDOMINANT USE OF BRICKWORK: CHANCEL VIEW

cepta, s jasnom funkcionalnom diferencijacijom osnovnih zona po namjeni, te s naglašenom pripadnošću tvornici zbog koje je i osnovano.

Kako je do realizacije San Pietra došlo nekoliko godina nakon što je izgrađena tvornica sardina, najbolja pozicija na zaravnjenoj terasi uz morsku obalu tada je već bila zauzeta za proizvodne i skladišne objekte te za lučke pristane. Vrlo uska prodolina s još nezasutim morskim rukavcem uvale Uble nije ostavljala dovoljno prostora za smještaj novoga gradića, pa je cijeli urbani sklop povučen iza tvornice u 'kopneni' dio zavale, podalje od mora. Locirano podno šumovitih brezuljaka, naselje se svojom planskom matricom posve prilagodilo mekoj prirodnoj topografiji terena, pa su za razliku od pravilne i geometrične forme središnjega trga, ulični potezi formirani u finim krivuljama što su uvjetovane duktusom prirodnih prodolina.⁸⁸

Radna zona, smješena uz more i luku, u pogledu funkcionalne organizacije prostora činila je stariju dovršenu cjelinu (iz 1931.) i strukturnom je cezurom bila odvojena od novoga planski izgrađenog naselja. Industrijski sklop činili su upravna zgrada, centralna hala, skladište slane ribe te prateći prostori.⁸⁹ Tvornica sardina prestala je s radom 1969.,⁹⁰ a industrijski je kompleks potpuno srušen sredinom 70-ih godina,⁹¹ te današnja zelena zaravan sa sportskim terenima na tome mjestu ne odgovara izvornome prostornom odnosu tvornice i naselja.⁹²

Javni i društveni sadržaji okupljeni su oko Trga sv. Petra⁹³ inače posve pravilnoga četverokutnog tlocrta, dimenzija 30,5/51 m, formatiranog u klasičnim omjerima zlatnog reza⁹⁴ (!). Trg je zatvorene, gotovo 'klaustalne' koncepcije s čvrstom izgradnjom po obodu. U osi ravne prilazne aleje što od luke i tvornice vodi do trga, na njegovoj su istočnoj začelnoj strani simetrično postavljani: nova Crkva sv. Pe-

tra s vitkim zvonikom kao glavnom urbanom dominantom u središtu kompozicije, lijevo od crkve moderna uglovna jednokatnica župnoga dvora (*Casa del parroco*),⁹⁵ a desno od crkve gotovo identična uglovnica zvana *Casa di dopo lavoro*⁹⁶ – svojevrsni društveni dom, klupski prostor i mjesto okupljanja u slobodno vrijeme, nezaobilazni sadržaj svih većih industrijskih pogona ili radničkih naselja talijanske uprave toga doba. Sjevernu stranu trga zatvara izdužena jednokatna zgrada petoro-razredne osnovne škole (dovršena 1937.),⁹⁷ te dvorana *Casa Littoria*, odnosno *Casa del Fascio* (kasnije pretvorena u kino) uz koju je danas sportsko igralište. Zapadnu stranu

naselje Lastovci lokalno nazivali *selo*, kao uostalom i svoje matično staro naselje Lastovo, iako i ono ima jasne semiurbane karakteristike. Po tipologiji djelatnosti San Pietro je s gotovo 100% svojih negdašnjih stalnih zitelja, odnosno obitelji, industrijski usmjerenom naselje (sekundarne djelatnosti) s naglašenim spektrom ostalih društvenih i servisnih (tercijarnih) sadržaja: škola, zupa i crkva, lučka kapetanija, porezni ured, kino, društveni dom, restoran, električna centrala, pekarnica... To što je San Pietro po broju stanovnika relativno malo naselje, ne udaljava ga od moguće urbane klasifikacije, osobito stoga što su njegova „slika“ kao i dakle ukupni izgled i oblikovanje arhitekture i ambijenta, za svoje vrijeme bilo vrlo moderno i svakako urbane morfologije. Uostalom, ni u spomenutim talijanskim popisima Mussolinijevih novih naselja (v. bilj. 11) ne navode se atributi *borgo* ili *villaggio* koji stoje uz mnoga druga naselja ruralnog karaktera s tog popisa.

⁸⁸ PIPLOVIĆ, 1977: 63; KRANJČEVIĆ, 2002: 36

⁸⁹ JURICA, 2001: 469

⁹⁰ Tu godinu navodi J. Bi., V. F., 1978: 228, dok PIPLOVIĆ, 1977: 66, piše da je tvornica s radom prestala 1970.

⁹¹ PIPLOVIĆ, 1977: 66; KRANJČEVIĆ, 2002: 35

⁹² PIPLOVIĆ, 1977: 66; PIPLOVIĆ, 1979: 22-23

⁹³ PIPLOVIĆ, 1977: 63. Zbog lakšega snalaženja u nazivlju navedenom u starijoj literaturi, spomenimo da je do 1991. ovaj prostor nosio ime Trg JNA.

⁹⁴ Proporcije trga (1:1,670) sasvim neznatno, na drugoj decimali, odstupaju od modula zlatnog reza koji iznosi 1,618.

⁹⁵ KRANJČEVIĆ, 2002: 35, navodi da su uz crkvu na trgu izgrađena dva župna stana, no desna je jednokatnica uz crkvu, iako arhitektonski vrlo slična župnome dvoru, zapravo *Casa di dopo lavoro*.

trga, prislanjajući se uz školu, formirala je prizemna zgrada društvene menze (srušena oko 1974. prigodom izgradnje vojnog hotela na istome mjestu); točno u sredini te strane trga ostavljen je 'procijep' za izlaznu aleju prema luci, a iza njega stoji prizemnica negdašnjega financijskog i poreznog ureda⁹⁸ (sada uprava Parka prirode Lastovsko otocje). Južni prospekt trga zauzima jednokatnica *Casa del Genio Civile* (kasnije lučka kapetanija, danas posta), mala tržnica, i kao prvi uglovni objekt na ulazu u sporednu stambenu ulicu, električna centrala. Prvi ured Lučke kapetanije, inače preseljen iz Lastova u novo naselje Uble,⁹⁹ bio je smješten u samoj luci, u prizem-

noj zgradi izgrađenoj 1940.¹⁰⁰ Gdje su se nalazile trgovine mješovite robe i mesnica koji se spominju u Ublima,¹⁰¹ za sada nije poznato.

U 'mrtvom uglu' ispred škole zasađene su palme, a jedno se veliko stablo razvilo i ispred današnje pošte u mirnoj južnoj zoni place.

Trg ima izrazito dobro pogodoeno mjerilo i s obzirom na veličinu cijeloga naselja i s obzirom na mjerilo i proporcije okolne jednoobrazno oblikovane arhitekture. Skladno formatirani racionalistički ambijent djeluje kao jedinstveno dizajnirana cjelina, gotovo scenografski idealizirana i ujednačena u svakom detalju.

Stambena zona naselja organizirana je u dva ulična poteza,¹⁰² kako je već spomenuto, položena u uske meko zakrivljene prodoline, koje su pri izgradnji naselja morale biti proširene razbijanjem rubnih stijena i pokosa, da bi se osigurala dovoljna dubina parcela za kuće. Tako dobiveno kameno gradivo, kao i ono od iskopa temelja i jama za cisterne iskorišteno je za nasipavanje plitkoga morskog rukavca uz tvornicu, te ispred ruševina bazilike,¹⁰³ što je bitno promijenilo prirodnu konfiguraciju pejzaža u uvali Uble.

U cijelom je naselju izgrađena 21 tipska kuća za radnike, s ukupno 35 stambenih jedinica. Slobodnostojećih je kuća 11, a poluugrađenih ('dvojnih') jest 10.

Sjeverna ulica, danas I. Gundulića, kojom prolazi glavna cestovna komunikacija na otoku,¹⁰⁴ ima nesimetričan profil s jednostranom izgradnjom i kolnim koridorom širine 6 m; duga je 160 m. U njoj je podignuto osam stambenih kuća s racionalno formatiranim ozelenjenim parcelama.¹⁰⁵ Na samom kraju toga uličnog poteza nalaze se mali prizemni objekti pekarnice i nasuprot njoj točionice pića (oba pripadaju izvornom sloju izgradnje). U nastavku na izlazu prema Lastovu nekoliko je novijih gabaritom neuklopljenih višestambenih zgrada, o kojima će još biti riječi.

SL. 15. I 16. CASA DEL FASCIO (KASNIJE KINO I DVORANA SKOLE)

FIGS. 15 AND 16 CASA DEL FASCIO (LATER CINEMA AND SCHOOL GYM)

⁹⁶ U dostupnoj literaturi ovog razdoblja prevladava izraz *dopolavoro* kao pojam u arhitektonskoj tipologiji za novu ustanovu dominantno socijalno-kulturno-rekreativnog karaktera (***) *Lavoro e Dopolavoro...*, 1939: 1).

⁹⁷ Malom svečanosti 12. 10. 1936. u ribarskom naselju koje se tada već nazivalo *Luigi Razza* otvorena je područna škola, no s radom je počela u jednoj privatnoj sobi jer nova zgrada još nije bila dovršena. Upisana su bila 34 učenika u I.-V. razredu, pretežito djeca Istrana angažiranih na izgradnji tvornice (JURICA, 2001: 351).

⁹⁸ Prema situacijskom planu središnjeg dijela Uble iz 1936. ta je zgrada označena kao *Ambulatorio* (ambulantna?), (DAZD 122 – fond *Genio Civile*), no najstariji žitelji Uble pamte je samo kao porezni ured.

⁹⁹ JURICA, 2001: 201

¹⁰⁰ Sačuvan je izvorni projekt kojega je izradio zadarski ured *Genio Civile*, a potpisao ga je ing. R. Tormichi (DAZD 122 – fond *Genio Civile*).

¹⁰¹ Tridesetih godina spominje se trgovina mješovite robe Ivana Marteletta u Ublima, te trgovine Antonia Sassa i Lucija Pensa u Jurjevoj Luci kod Uble, također i mesnica Antuna Grgurevića-Mikre u samim Ublima (JURICA, 2001: 280).

¹⁰² Danas su to ulice Ivana Gundulića (prije Moše Pijade, glavna „sjeverna” ulica kojom prolazi cesta prema Lastovu) i Marina Držica (sporedni „južni” ulični odvojak od koga se stari pjesački put spušta do uvale Zaplanica donja).

¹⁰³ Na tome prostoru danas je zelena površina prema luci, a na njezinu je kraju benzinska crpk.

¹⁰⁴ Državna cesta D-119 Uble-Lastovo-Skrivena Luka.

¹⁰⁵ KRANJČEVIĆ, 2002: 36

SL. 17. CASA LITTORIA (SINONIM ZA FAŠISTIČKI DOM); NEREALIZIRANA VARIJANTA PROJEKTA, PERSPEKTIVA (ING. ETTORE VACCHI)

FIG. 17 CASA LITTORIA (SYNONYMOUS WITH FASCIST HOUSE); UNEXECUTED DESIGN, PERSPECTIVE VIEW (ENG. ETTORE VACCHI)

Južna ulica M. Držića¹⁰⁶ smještena je u nešto širu prodolinu, pa je obostrano izgrađena s ukupno 13 kuća, no kako je riječ o slijepoj stambenoj ulici koja nikamo ne vodi (recentno u njezinu je nastavku izvedena staza do obližnje morske uvale), ona ima znatno uži kolni profil (4,80 m), bez pločnika; proteže se u dužinu od 135 m.

Komunalna oprema. – Kolni je parter i u ulicama i na trgu prvotno bio izveden od kamene kocke, danas pokrivene novijim asfaltnim slojem. Zanimljivo jest da je u naselju odmah bio proveden i komunalni vodovod s vodospremom kapaciteta 300 m³ na brijegu Dragovode,¹⁰⁷ no služio je samo za opskrbu tvornice, javnih zgrada i šest javnih česmi ('špina') koje su stajale uz ulice (danas nijedna više ne postoji). Kuće su imale individualne cisterne ukopane u živu stijenu, svaka obujma 2,5 vagona¹⁰⁸ što je bilo dovoljno za jednogodišnje potrebe obitelji. U Ublima je bila izvedena i kanalizacijska mreža te slivni kanal za prikupljanje oborinskih voda s okolnih padina.¹⁰⁹ Već je spomenuto da je naselje San Pietro imalo vlastitu električnu centralu. Od prometne infrastrukture najvažniji su bili lučki pristani, nasipavani i uređivani u nekoliko faza, dok je u zaljevu nastala za ambijent Lastova i ono vrijeme posve 'futuristička' oprema i signalizacija za slijetanje 'hidroaviona'!¹¹⁰ S okončanjem izgradnje naselja San Pietro ubrzani su i radovi na prvoj suvremenoj otočkoj cesti trasiranoj još 1927. do mjesta Lastova, koju je 1937. dovršilo građevno poduzeće „Lanari” iz Bologne. Cesta je primarno bila potrebna zbog autobusne linije koju je tvornica uvela za dnevni prijevoz radnika te zbog pristupa putničkoj Luci u uvali Uble.¹¹¹

Sav taj polivalentni urbani ansambl planiranoga naselja San Pietro realiziran je na iznimno malenoj površini, gdje naselje bez industrijskog sklopa zauzima oko 1,45 ha (!), a uključivo i parcelu tvornice od 0,35 ha površina iznosi tek oko 1,8 ha.¹¹²

Jasenska Kranjčević, koja je u literaturi prva afirmativno upozorila na vrijednost Ubla (uz Rašu i Podlabin) navodi da „... svi ti primjeri planiranja radničkih naselja i njihova realizacija pokazuju suvremenu primjenu socijalnih shvaćanja društva na temelju prostornog planiranja...”¹¹³

ARHITEKTURA

ARCHITECTURE

S obzirom da je realizacija Ubla rezultat nesumnjivo cjelovitoga projektnog rješenja u kojem je specifični likovni rukopis provučen od urbanističkoga koncepta do arhitektonskih tipova i detalja, te do oblikovanja urbane opreme i sekvencija zelenih nasada – to se naselje može smatrati jednim od naših rijetkih primjera autorskog 'total-dizajna' u urbanizmu rane moderne.

Ako iz razmatranja izuzmемо sklop tvornice koja je nastala prije i drugačijeg je, posve utilitarnoga oblikovnog kôda, sve građevine u Ublima (21 stambena kuća i 11 javnih zgrada) dosljedno su projektirane u duhu arhitekture moderne. U jednom dijelu njihova je likovnost bliska talijanskome racionalističkom izričaju čistih geometrijskih forma, ravnih krovova, žbukanih pročelja (recentno ponegdje pokrivenih hirofom ili sepom), prostudirane kolorističke palete i asocijativnih 'brodskih' detalja na ogradama terasa. Građevine su izvedene od opeke,¹¹⁴ glatkih, obojenih pročelja s bijelim 'linijskim' detaljima konzola, vijenaca i prozorskih klupčica od armiranog betona. Time je postignut naglašen oblikovni odmak od lokalne tradicijske kamene arhitekture, no ne čini se da u tome postoji ideološki predumišljaj, kako se ponegdje u literaturi kvalificira arhitektura Ubla podignutog „... u duhu tadašnjeg fašističkog utilitarizma, potpuno stranog provjerenim lokalnim arhitektonskim

¹⁰⁶ Prema situacijskom planu središnjeg dijela Ubla iz 1936. ta se ulica zvala *Via Giancarlo Nannini* (DAZD 122 – fond *Genio Civile: Planimetria della piazza principale Villaggio „Luigi Raza”*).

¹⁰⁷ KRANJČEVIĆ, 2002: 36

¹⁰⁸ Vagon je lokalna „brodska” mjera za obujam kojim stanovnici Ubla mjere vodene volumene; iznosi 10m³, što znači da su cisterne kapaciteta 25.000 litara.

¹⁰⁹ NADILO, 2000: 488; KRANJČEVIĆ, 2002: 36

¹¹⁰ V. bilj. 70

¹¹¹ JURICA, 2001: 284, 468, 489; KRANJČEVIĆ, 2002: 35; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1311. Tehnička dokumentacija: DAZD 122, II. Spisi, kat. XXVI - kut. 223., 1928.-1936.

¹¹² Radi usporedbe, površina istodobno izgrađenoga industrijskoga grada Bata-ville u Borovu kod Vukovara bila je čak 40 puta veća i iznosila je 70,8 ha (KARAČ, 2008: 9).

¹¹³ KRANJČEVIĆ, 1999: 9

¹¹⁴ Ponegdje se u literaturi navodi da su zgrade u Ublima građene od kamena (npr. KRANJČEVIĆ, 1999: 17).

¹¹⁵ BELAMARIC, 1985: 71

¹¹⁶ *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1313

rješjenjima”.¹¹⁵ Naprotiv, riječ je o univerzalnom, za to vrijeme nesumnjivo avangardnom, skolovanom oblikovanju importiranom iz urbanog miljea, kakvo je i u drugim ‘lokalnim’ sredinama izazivalo otpor i diskvalifikacije suvremenika.

Javne zgrade, gotovo sve podignute oko središnjeg trga,¹¹⁶ imaju prepoznatljivije zajedničke poveznice u tretiranju detalja i ponešto su drugačijeg oblikovanja od stambenih kuća, pa se na prvi pogled nameće pretpostavka da je na projektima arhitekture Ubla možda radilo i više arhitekta.

Sve te zgrade na trgu kao glavni oblikovni motiv na pročeljima, osobito uz prozore, imaju veća ili manja razdjelna polja i uglove izvedene od vidljive fugirane opeke (čega na stambenim kućama nema), prozorski su im otvori plošni, uvijek naglašeni ‘linijom’ bijele betonske klupčice, a formatirani su u horizontalnim potezima te zaštićeni ‘eslingen’ rebrenicama, za razliku od stambenih kuća koje imaju konvencionalne ‘škure’. Završetak

ravnog krova riješen je običnim pločastim prepustom (umjesto profiliranog vijenca koji se u stiliziranom obliku javlja na stambenim kućama). Sve javne zgrade oko trga gabaritno su jednostavni kubusi bez plastične raščlambe (dok su na kućama dominantni upravo istaknuti rizaliti i volumenski ‘pomaci’ na sva četiri pročelja). Stoga su stilske odrednice javne profane arhitekture Ubla najbliže likovnosti tada dominirajućega talijanskog *racionalizma*.

Kompozicijski i oblikovno bitno je drugačije, u duhu talijanskog *novocenta*, riješena nova Crkva sv. Petra,¹¹⁷ smještena u središnjoj osi trga, s naglašenim zvonikom i trijemom ispred pročelja.¹¹⁸ Izgrađena je između 1933. i 1936. godine.¹¹⁹ Upravo na crkvi je najviše oblikovnih detalja od fugirane opeke, osobito elegantno iskorisćenih na uskim visokim prozorima lađe; zanimljivo jest da je nežbukana fugirana opeka iskorištena kao glavni motiv u raščlambi zidnih ploha i u interijeru crkve, posebno u zoni svetišta. Čak i u najnovijoj literaturi modernitet i kvaliteta ublijske crkve nisu prepoznati pa se, primjerice, navodi da je „... nova crkva s nametnutim trijemom i bezličnim zvonikom potpuno u nesuglasju sa starim lastovskim sakralnim graditeljstvom”¹²⁰ što je, zapravo, imanentna i univerzalna odlika arhitekture moderne.

Tipske stambene kuće zbog navedenih kompozicijskih i oblikovnih razlika u odnosu na javne zgrade možda su, dakle, drugačije autorske provenijencije ili su čak importirane kao gotovi šire upotrebljavani *tip* iz nekoga drugoga planiranoga radničkog naselja, kakvih je u Mussolinijevoj Italiji izgrađeno na desetine.

Ublijske radničke kuće riješene su poput malenih mediteranskih ‘vila’, sve s bogato ozelenjenim okućnicama slikovito uklopljenim u pozadinski pejzaž borove šume što se spušta do samih parcela. Volumeni su im diskretno rasčlanjeni plitkim ulaznim i bocnim rizaliti-

SL 18. CASA LITTORIA; NEREALIZIRANA VARIJANTA PROJEKTA, STRAŽNJE PROČELJE (ING. ETTORE VACCHI)
FIG. 18 CASA LITTORIA; UNEXECUTED DESIGN, BACK FACADE (ENG. ETTORE VACCHI)

SL 19. CASA LITTORIA; NEREALIZIRANA VARIJANTA PROJEKTA, BOCNO PROČELJE (ING. ETTORE VACCHI)
FIG. 19 CASA LITTORIA; UNEXECUTED DESIGN, SIDE FACADE (ENG. ETTORE VACCHI)

¹¹⁷ Stilska odrednica *novocenta* za Crkvu sv. Petra u Ublima navodi se u vodiču Leksikografskog zavoda, gdje se građevina tek okvirno datira u razdoblje između dva svjetska rata (***) *Jadranska*: 32). U Hrvatskom leksikonu također se izriječno navodi stilska odrednica *novocenta*, no i neprecizna datacija u I. polovinu 20. st. (***) *Hrvatski leksikon*, 1997: II, 600). Iako u kontekstu bogate i heterogene arhitektonske scene Mussolinijeve Italije za naš primjer to možda i nije posve adekvatna likovna atribucija, ipak najbliže odgovara znamenitom Zevijevom determiniranju *novocenta*: „...Odlučno se zalagao za moderno prilagođeno domaćim prilikama, simetrično ili barem ‘proporcionalno’, ‘mediteransko’ s klasicističkim naznakama...” (ZEVJI, 2006: 488). Za lakše snalaženje u likovnosti Mussolinijeve vremena i u arhitektonskim smjerovima međuratne Italije v. ARBUTINA, 1997: 321-356.

¹¹⁸ O donedavno nezainteresiranosti Službe zaštite za baštinu moderne govori i činjenica da crkva sv. Petra u Ublima nije niti spomenuta u konzervatorskom elaboratu izrađenom za potrebe *PPO Lastovo* (1978.), iako je kataloški obrađeno ostalih tridesetak povijesnih crkava na otoku (PIPLOVIC, 1979).

¹¹⁹ JURICA, 2001: 404, 405, 446; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1312, 1313

¹²⁰ JURICA, 2001: 446

SL. 20. CASA DEL DOPO LAVORO (LIJEVO) I ZGRADA INŽENJERIJSKE UPRAVE GENIO CIVILE (DESNO) NA TRGU
FIG. 20 CASA DEL DOPO LAVORO (LEFT) AND THE BUILDING OF THE ENGINEERING OFFICE GENIO CIVILE (RIGHT) IN THE SQUARE

ma te izmaknutim krovnim terasama. Već je naglašeno nešto konvencionalnije oblikovanje pročelja stambenih kuća na kojima se koriste uski tipizirani prozori s regionalnim detaljima poput drvenih 'škura'. Lokalna literatura, na žalost, i danas ublijske kuće valorizira kao neuspjelu arhitekturu „... bez krovova, u opeci i cementu u potpunom neskladu s otočkim graditeljskim stilom”.¹²¹ Sve su kuće jednokatnice, kako je već spomenuto, izgrađene kao slobodnostojeće ili dvojne, pri čemu je arhitektura u oba slučaja istovjetna i nije zahtijevala modifikacije u zoni prislanjanja dvaju objekata. Ono što ublijske kuće međusobno jasno tipološki razlikuje jesu dva veličinska i organizacijska modela stambene jedinice:

– *jednostambene kuće* (tip '1') gabaritno su nešto manje, ali su riješene kao jedinstveni komforni dvoetažni stan za jednu obitelj (ukupno ih je u naselju 7)

– *dvostambene kuće* (tip '2') koje imaju dva istovjetna manja etežna stana u prizemlju i na katu i vjerojatno su bile namijenjene mladim obiteljima ili radnicima početnicima nižeg zvanja u hijerarhiji tvornice¹²² (ukupno ih je 14 sa 28 stanova). Samo su te kuće tipa '2' građene i kao slobodnostojeće i kao dvojne građevine.

Kod oba je tipa kuća dominantan dio tlocrtne sheme pomalo 'nemoderna' velika stambena kuhinja – što je s jedne strane vjerojatni ustupak lokalnoj tradiciji i načinu života tvorničkih radnika i ribara, a s druge možda i 'ciljano' mjesto socijalizacije poželjno što veće obitelji (tako omiljene teme svih totalitarnih rezima, pa i Mussolinijeva).

Gotovo su sve parcele neovisno o tipu duboke oko 15 m (i širom su stranom orijentirane prema ulici!), a samo su prve čestice u Gundulićevoj ulici zbog konfiguracije terena povećane dubine – do 30 m. Kuće su od regulacijske linije povučene 3 m, čime se dobio dekorativni predvrt, a isto toliko, 3-4 m, ostav-

ljeno je za gospodarski vrt iza kuće; stambena su dvorišta smještena bočno, lijevo ili desno od objekta. Parcele slobodnostojećih kuća su prosječne površine 350 m², a kod dvojnih su objekata manje i iznose oko 250 m².¹²³ Prema ulici su izvedene tipске ograde s armiranobetonskim parapetima i žičanom pletenom mrežom koja kod lijepo održavanih primjera još nosi raznolike nasade penjačica.

Čini se da su sve kuće izvorno bile identično bojene, sa zidnim ploham u tonu svijetle *terracotte* te sa zagasiťo zelenom stolarijom, dok je današnja dominirajuća paleta bijele, sive i okera recentna i rezultat je višekratnih bojanja pročelja, bez poštivanja izvornika.

PITANJE AUTORSTVA

THE QUESTION OF ATTRIBUTION

Kao najozbiljniji problem u istraživanju kompleksa Ubla pokazuje se gotovo potpuni nedostatak relevantne arhivske, osobito projektne dokumentacije, jer je Lastovo u cijelome međuratnom razdoblju pripadalo Italiji i njezinu upravno-administrativnom ustroju, s osloncem na centralne službe u Anconi i Rimu. Stoga ni Državni arhiv u Splitu,¹²⁴ kao najveći u Dalmaciji, ni Državni arhiv u Dubrovniku,¹²⁵ kao teritorijalno matični za otok Lastovo, uopće nemaju formirane fondove tzv. 'talijanske uprave' (za razdoblje 1918.-1943.), a gradu o Lastovu ne posjeduje ni Državni arhiv u Rijeci,¹²⁶ iako su u tome gradu bila sjedišta većine središnjih ureda talijanske države za anektirana hrvatska područja.

Ipak, u Državnom arhivu u Zadru¹²⁷ sačuvano je nešto dokumentacije o talijanskim gradnjama na otoku Lastovu u fondu Samostalno-

¹²¹ JURICA, 2001: 469

¹²² Takav je model hijerarhijskog dimenzioniranja stanova primijenjen i u Batinom industrijskom naselju u Borovu, gdje su oblikovno gotovo identične kuće organizirane kao „četverodomke” (za obične radnike), „dvodomke” (za poslovode) i „jednodomke” (za inženjere i upravu), (KARAČ, 2008: 9, 10, 13).

¹²³ Kod slobodnostojećih su kuća odstupanja u površinama parcela, ovisno o terenskim danostima, 311 do 521 m², a kod dvojnih je kuća raspon površina parcela 228 do 433 m².

¹²⁴ *** Pregled arhivskih fondova..., 2006: I, 727-780

¹²⁵ *** Pregled arhivskih fondova..., 2006: I, 245-288

¹²⁶ Arhivsko gradivo iz razdoblja talijanske uprave sačuvano je u fondu Pokrajinskog tehničkog ureda u Rijeci, a obuhvaća djelovanje Gradanskog tehničkog ureda, Provincijskog tehničkog ureda i djelatnost riječkih tehničkih ureda na Anektiranom području Rijeke – Kupa. Ured je osnovan odmah po pripojenju Rijeke Italiji, 1. 10.1924., imao je vrlo široka usmjerenja i bio izravno podređen Ministarstvu javnih radova u Rimu. U njegovoj su nadležnosti bile sve državne gradnje na području Kvarnerske pokrajine, ali je on ujedno bio i nadzorna oblast nad svim drugim pokrajinskim i općinskim tehničkim uredima. Pokrajinski tehnički ured Kvarnerske pokrajine utemeljen je 1926. a u njemu su posebno bile naglašene njegove administrativne i nadzorne funkcije. Nažalost, znatan dio gradiva ovog fonda nije sačuvan, najvećim dijelom je desetkovan prilikom

SL. 21. UGLOVNA JEDNOKATNICA ŽUPNOG DOMA NA TRGU
FIG. 21 SINGLE-STORY CORNER BUILDING OF THE PARISH OFFICE IN THE SQUARE

ga tehničkog ureda zadarske Prefektуре – tzv. *Genio Civile* (1923.-1943.).¹²⁸ Među tom je gradom i nekoliko pojedinačnih nacrtu javnih objekata u Ublima, primjerice zgrade njihova područnog ureda *Genio Civile*¹²⁹ (danas pošta) koji posve odgovaraju izvedenom stanju, također i dvorane *Casa Littoria*¹³⁰ (danas kino) u idejnom rješenju koje je slično, no ne i identično realiziranoj zgradi. Sačuvana je i skica ublijskog trga u izgradnji.¹³¹ Nacrti su datirani s 1936., ovjereni pečatom zadarskoga tehničkog ureda *Genio Civile* i potpisani s *L'ingegnere dirigente Ettore Vacchi*. U to je vrijeme ing. Vacchi¹³² bio glavni inženjer GC ureda pa je njegov potpis vjerojatno tek odobrenje podnesenog projekta (na nekim listovima uz njegovo ime stoji napomena *redatto*, dakle revident), no moguće je da je on i stvarni autor projekta Ubla jer se GC ured, uz upravne poslove i nadzore državnih gradnja, bavio i projektiranjem. Često je to, međutim, bila tek tehnička razrada ili prilagodba autorskih nacrtu prispjelih iz Ministarstva javnih radova u Rimu ili od arhitekata koje su oni 'lokalno' angažirali za razne projekte. Na nekim kasnijim nacrtima, primjerice za zgradu Lučke Kapetanije iz 1940. potpisan je ing. R. Tolmichi, također službenik ureda GC.¹³³

Stoga je pri utvrđivanju mogućeg autora Ubla potrebno uzeti u obzir i najbližnje onodobne komparativne primjere realiziranih zgrada u našim većim urbanim centrima pod talijanskom vlašću (Zadar, Rijeka, Pula).

Iako je iz povijesnog konteksta moguće, prema likovnom je izričaju malo vjerojatno da bi autor mogao biti Marcello Piacentini, što je za Uble do sada jedini prijedlog atribucije naveden u novijoj literaturi.¹³⁴

nekoliko organiziranih evakuacija tijekom II. svj. rata (***) *Vodič Historijskog arhiva Rijeka*, 1980: 30, 31, 123-125; (***) *Pregled arhivskih fondova...*, 2006: I, 515-584).

127 *** *Pregled arhivskih fondova...*, 2006: I, 877-932

128 Za korisne uputnice u pretraživanju toga fonda zahvalni smo mr. sc. Draženu Arbutini.

129 *Progetto per la costruzione di alloggio per il personale del Genio Civile a Lagosta*, 1936 (DAZD 122 – fond *Genio Civile*)

130 *Casa Littoria del villaggio peschereccio S. Pietro di Lagosta* (DAZD 122 – fond *Genio Civile*)

131 *Planimetria della piazza principale Villaggio „Luigi Razza”* (DAZD 122 – fond *Genio Civile*)

132 O Vacchiju i eventualnim drugim njegovim projektima u Hrvatskoj za sada nema dostupnih podataka. Glavni inženjer ureda GC bio je u razdoblju 1936.-1939. Ime mu se navodi u registru diplomanata Tehničkog fakulteta u Bologni, s datumom 30. 7. 1910.

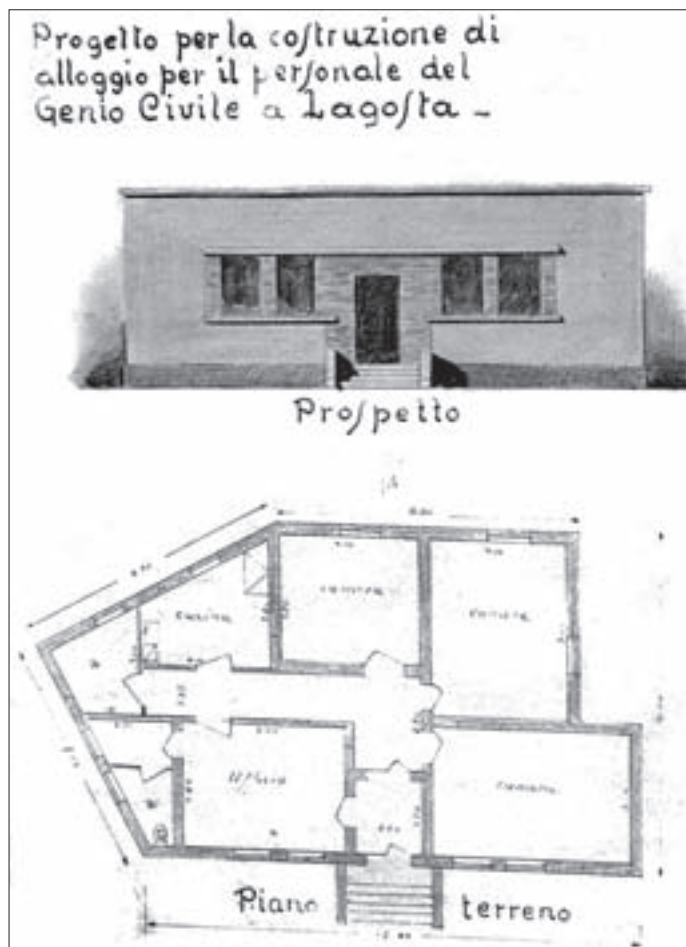
133 *Fabbricato per gli Uffici del porto S. Pietro di Lagosta*, 20 Agosto 1940 (DAZD 122 – fond *Genio Civile*)

134 KRANJČEVIĆ, 2005: 170, 171

135 RUBBI, 1997: 13

136 *** 1996: 63, 76, 77, 174

137 ARBUTINA, 2000; ARBUTINA, 2001.a: 15-30; ARBUTINA, 2001.b: 163-176. Također upozoravamo i na doktorsku disertaciju istog autora o modernoj arhitekturi Zadra u međuratnom razdoblju, koja je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upravo u postupku ocijene.

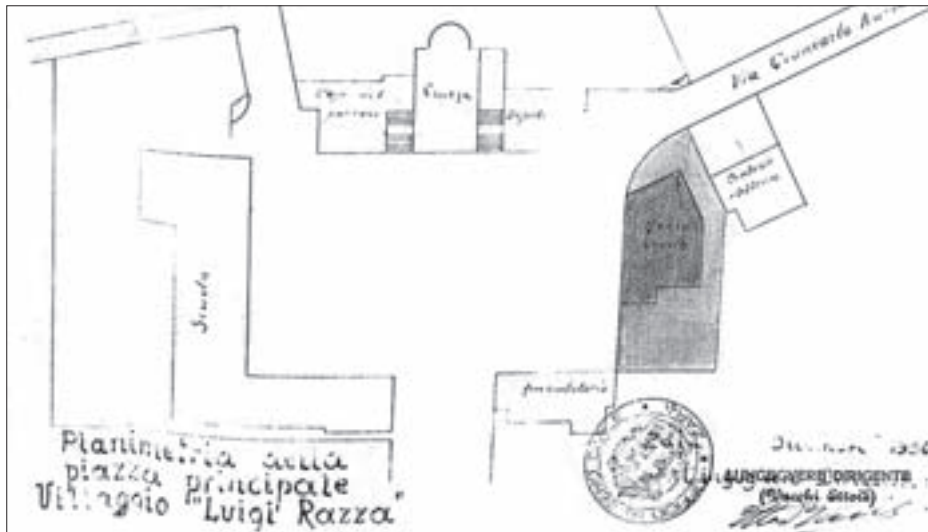
U Puli je po oblikovnim detaljima, posebice tretmanu prozora u potezu i linijskim klupčicama na pročelnome platnu, ublijskim zgradama najbliža znamenita pošta u Flaciussovoj ulici, Angiola Mazzonia (1933.).¹³⁵

U onodobnoj talijanskoj Rijeci zatvorenim kubističkim tretmanom volumena zgrade, detaljem završetka ravnog krova, dizajnom prozora i upotrebom umetnutih polja od opeke naglašenu sličnost s javnim zgradama u Ublima pokazuje zgrada u Omladinskoj ulici 10, Andrea Bayera (1933.),¹³⁶ dok je stambenoj arhitekturi po proporcijama, tipologiji i humaniziranim detaljima blisko radničko naselje rafinerije mineralnih ulja R.O.M.S.A. Nerea Baccija iz 1938., kao i radničko naselje DECSA na Sušaku iz ranih četrdesetih godina. Kao moguć autor, više zbog konteksta nego li zbog arhitektonске bliskosti, pojavljuje se i Umberto Nordio koji je radio projekte za Zadar i Rijeku i, što je osobito indikativno – za tršćansku tvrtku koja je osnovala ublijsku tvornicu sardina.

Među zadarskim se arhitektima eventualni autor, na temelju usporednih realizacija u tome gradu,¹³⁷ za sada ne može niti naslutiti.

SL. 22. *CASA DEL GENIO CIVILE* (KASNIJE LUČKA KAPETANIJA, DANAS POŠTA); PROJEKT PRIZEMNE VARIJANTE ZGRADE, 1936. (ING. ETTORE VACCHI)

FIG. 22 *CASA DEL GENIO CIVILE* (LATER ON HARBOUR MASTER'S OFFICE, TODAY POST OFFICE); DESIGN FOR A GROUND-FLOOR HOUSE, 1936 (ENG. ETTORE VACCHI)

SL. 23. URBANISTIČKA SITUACIJA TRGA NASELJA, 1936.
(ING. ETTORE VACCHI)
FIG. 23 SITE PLAN OF THE SQUARE, 1936
(ENG. ETTORE VACCHI)

Valja upozoriti da pri istraživanju mogućeg autorstva urbanističko-arhitektonske cjeline Ubla (ili barem javnih građevina oko trga) treba uzeti u obzir još dvije dojmpljive javne zgrade koje su kratko nakon izgradnje Ubla realizirane u susjednome mjestu Lastovu. Ondje je podno župne crkve, uz nešto raniju osnovnu školu na Dolcu, izvršena regulacija prostora (1931.-1933.)¹³⁸ te je formiran pravilan središnji trg četverokutnog tlocrta.¹³⁹ Na njemu su kao dominante *novog vremena* i obilježja talijanske vlasti na otoku izgrađene *Casa dei Carabinieri* – sada Općina (1937.) i *Casa del Fascio* – kasnije društveni dom, danas kino (1939. izvelo ju je građevno poduzeće ing. Marija Bergaminija).¹⁴⁰ Upravo velika, izrazito moderno oblikovana upravna zgrada ‘karabinjera’ odaje nesumnjivo istog autora koji je projektirao i arhitekturu trga u Ublima, jer kubistički tretman gabarita građevine, uporaba ravnog krova bez prepusta, oblikovanje prozorskih otvora, i osobito specifični detalji od nežbukane fugirane opeke na pročeljima – u svemu su potpuno identični arhitekturi javnih zgrada Ubla. Od navedenih građevina sačuvana je djelomična tehnička dokumentacija, no također bez atribucijskih podataka.¹⁴¹

Za identifikaciju mogućih autora Ubla svakako će biti potrebno provesti šire usporedno istraživanje onodobne talijanske arhitektonske i urbanističke scene,¹⁴² a ovdje spomenuta imena za sada se mogu smatrati tek najbližim referencijama s naših prostora.

DEVASTACIJE IZVORNE STRUKTURE I RECENTNE PREGRAĐNJE

DEVASTATION OF THE ORIGINAL STRUCTURE AND RECENT RENOVATION

Nedugo nakon kapitulacije Mussolinijeve Italije 1943. gotovo cijelo naselje San Pietro (od-

nosno Luigi Razza), kako je već spomenuto, ostalo je prazno. Kalabrijski su se doseljenici vratili u Italiju, oštećena je tvornica do 1946. bila izvan pogona, a ispraznjene kuće i druge zgrade u Ublima ostale su krace vrijeme bez korisnika i skrbnika, izložene sporadičnim devastacijama i pljački.

S uspostavom nove Jugoslavije 1945. Lastovo postaje vojno i strateški važna isturena pučinska točka prema ‘Zapadu’, pa se ovdje formira mornarički garnizon JNA, s postupnom planskom imigracijom oficirskih obitelji koje su naseljene upravo u napuštene Uble.¹⁴³ U dio kuća preseljeni su i starosjedioci iz obližnje Jurjeve Luke koja je postala kontrolirana vojna zona.¹⁴⁴ Tada su se dogodile prve značajnije devastacije arhitektonske strukture u naselju, uglavnom u interijeru stambenih kuća, koje su zbog smještaja većeg broja obitelji nesustavno adaptirane, često podijeljene po etažama i prostorijama na više substandardnih stambenih jedinica.

Neki su javni objekti promijenili namjenu i dugi su niz godina neodgovarajuće iskorištavani. Tako je profinjeno oblikovana modernistička Crkva sv. Petra desakrirana, a JNA je u njoj ‘uredila’ vojno skladište. To je potrajalo sve do demilitarizacije otoka 1991. kada je crkva korektno obnovljena i danas je u izvornoj funkciji.¹⁴⁵ Istodobno je bio iseljen i župni dom (tek nedavno je vraćen crkvi, ali je još neobnovljen), a neprimjereno su nadograđene zgrade negdašnje električne centrale, pekarnice i točionice.

Ipak, urbana je cjelina Ubla tijekom prvih nekoliko desetljeća bila pošteđena od rušenja izvornih građevina i radikalnih građevnih intervencija, sve do 1970. kada je uklonjena ishodišna zgrada cijeloga naselja, industrijska hala tvornice sardina koja je prestala s radom 1969.¹⁴⁶ Na njezinu je mjestu danas uređeno sportsko igralište i zelena površina. Gotovo istodobno, početkom 70-ih godina, srušena je prizemna zgrada društvene menze koja je zatvarala zapadnu stranu trga, a na toj je parceli 1974./75. izgrađen urbanistički ko-

¹³⁸ JURICA, 2001: 468; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1312

¹³⁹ Dimenzija je 68,5 / 38 m te je proporcijom i veličinom vilo sličan trgu Ubla.

¹⁴⁰ JURICA, 2001: 201, 469; *** *Gradovi i općine*, 2007: II, 1313

¹⁴¹ DAZD 122 - *Sumarni inventar. Samostalni tehnički ured Zadarske prefekture (Genio Civile) 1923-1943.*: II. Spisi, kat. XXI - kut. 155., 1930.-1939. [Izgradnja vojne CC. RR. karabinjera na Lastovu]; kut. 156., 1938.-1939. [Casa del Fascio, Casa Littoria, zgrade Komune u Lastovu]

¹⁴² Pregledne uvide u arhitektonsku i urbanističku scenu međuratne Italije, osobito na zbivanja vezana uz aktivnosti arhitekata bliskih Mussolinijevu režimu, donosi ARBUTINA, 1997: 321-356; ARBUTINA, 2001.a: 15-30.

¹⁴³ O neodređenoj državno-pravnoj pripadnosti Lastova u prvim godinama nakon II. svj. rata v. bilj. 83.

rektno formatirani, no arhitektonski neuspjeli vojni hotel „Sirena”¹⁴⁷ (danas je napušten, u ruševnom stanju). U prvoj polovini 70-ih godina na istočnom ulazu u mjesto izgrađeno je pet visestambenih zgrada, volumenom i tipologijom neuklopljenih u ambijent i mjerilo naselja, čime je ozbiljno poremećena urbanistička matrica Uble te skladna slika prostora. U istome potezu kasnije je izgrađeno još nekoliko montažnih građevina i zgrada vatrogasne postrojbe.

Gašenjem tvornice sardina, a potom i napuštanjem stanova JNA 1991. godine, jedan je broj stambenih kuća ostao napušten i bez korisnika. Tijekom Domovinskog rata u neke je objekte smještena nova prognanička populacija. Izvorno ravni krovovi kuća nesustavno se u posljednjih nekoliko godina pokrivaju strmim kosim krovovima, a originalna stolarija ponegdje je već zamijenjena plastičnom. I dok je još donekle razumljiva neosjetljivost privatnih investitora za vrijednost izvornika koji ubrzano nestaje, teško je prihvatiti ‘kvalitetu obnove’ zgrade nekadašnje carine i financijskog ureda, koju je Ministarstvo kulture (sic!) nedavno uredilo za smještaj uprave Parka prirode Lastovsko otočje.¹⁴⁸ Tužnu sliku ostavljaju i potpuno napuštene, devastirane zgrade osnovne škole te kinodvorane, koje svojim elegantno komponiranim modernističkim pročeljima zatvaraju sjevernu stranu trga.

Na sreću, suvremena turistička izgradnja, zbog konfiguracije terena u uvali Uble, za sada se nije približila izvornom sklopu naselja već se širi prema zoni Pasadura.¹⁴⁹ Stoga je barem pristupna vizura s morske strane (s izuzetkom loše pozicionirane benzinske crpke) još uvijek kvalitetno očuvana.

ZAKLJUČAK – VALORIZACIJSKE ODREDNICE

CONCLUSION – EVALUATION GUIDELINES

Današnje naselje Uble na otoku Lastovu suvremenom je turističkom izgradnjom zauzelo

znatan dio obale uz razvedenu istoimenu uvalu. U svom nukleusu nedaleko od antičke i ranokršćanske arheološke zone, čuva jedinstveni i do sada gotovo nepoznat urbanističko-arhitektonski sklop planiranoga industrijskog naselja iz vremena međuratne moderne, izvornog imena San Pietro, odnosno Luigi Razza.

Istraživanje je pokazalo da je naselje građeno 1933.-1936. za potrebe tada već postojeće tvornice sardina, kao talijanska paradržavna investicija u sklopu Mussolinijevе urbanizacijske politike na zaposjednutim područjima našeg dijela Jadrana. To nije učinjeno, kao što se do sada smatralo, radi namjerne etnicke kolonizacije ‘kalabrijskih ribara’, već s jasnim gospodarskim i socijalnim programom otvorenim prema lokalnim mladim obiteljima s Lastova.

U tom je nizu San Pietro gotovo istovremen s također novoutemeljenim Mussolinijevim rudarskim gradicama Rašom i Podlabinom u Istri, no po elementima oblikovanja zasigurno je drugačije autorske provenijencije koju će tek trebati utvrditi. Prostornim obuhvatom ovo je malo naselje (površine oko 1,45 ha, a uključujući i parcelu tvornice 1,8 ha), s tek dvije stambene ulice prilagođene prirodnim prodolinama. Pravilni središnji trg prostor je javnih sadržaja koji Ublima daju jasan urbani karakter (crkva, škola, kinodvorana, društveni dom, zgrade uprave, menza...). Arhitektura na trgu je tipičan izdanak avangardnoga talijanskog racionalizma 30-ih godina i može se valorizirati kao vrlo kvalitetan sklop iz vremena međuratne moderne koje je na južnom Jadrano općenito vrlo malo. Tipske stambene kuće, jednokatnice s jednim ili dva stana (ukupno 21 građevina s 35 stanova), unatoč proćiscenom tretmanu pročelja, ravnim krovovima i djelomično prefabriciranoj gradnji, nešto su konvencionalnije arhitektonike i vjerojatno govore o drugom autoru. Naglašen je individualni karakter stanovanja, sa zasebnim parcelama i kućnim vrtovima skladno uklopljenima u očuvani krajolik.

Unatoč postupnim degradacijama izvorne arhitekture naselja koje su se događale tijekom proteklih 70-ak godina zbog višekratnih radikalnih izmjena stanovništva (npr. istarski doseljenici, kalabrijski koloni, oficiri JNA, prognanici, recentni turistički korisnici), gotovo svi objekti iz prvotne faze San Pietra postoje i danas te ih je moguće korektno obnoviti. Za sada je uzorno rekonstruirana samo crkva, a neke vrlo kvalitetne zgrade poput škole ili župnoga doma stoje prazne i izložene devastacijama. Dio stambenih kuća se na očigled nekontrolirano adaptira, osobito u eksterijeru gdje su se recentno pojavili neprikladni kosi krovovi, plastična stolarija, neautentični koloriti i sl.

SL. 26. VIZURA JUŽNE STAMBENE ULICE
FIG. 26 VIEW OF THE SOUTH RESIDENTIAL STREET

SL. 24. JEDNOOBITELJSKA STAMBENA TIPSKA KUĆA
FIG. 24 STANDARDIZED SINGLE-FAMILY HOUSE

SL. 25. DVOOBITELJSKA ETAŽNA STAMBENA TIPSKA KUĆA
FIG. 25 STANDARDIZED TWO-FAMILY APARTMENT HOUSE

¹⁴⁴ Za usmenu informaciju zahvaljujemo dr. med. Antunu Jurici.

¹⁴⁵ NADILO, 2000: 483, navodi da „...crkva koju su Talijani izgradili za svoje doseljenike nije otvorena više od 50 godina”.

¹⁴⁶ J. Bl., V. F., 1978: 228. Inače, prestanak industrijske funkcije u doba kada je i u najnaprednijim europskim zemljama „industrijska arheologija” bila još u povojima te je jedino kontinuitet funkcije jamčio opstanak industrijske arhitekture – očekivano je rezultiralo rušenjem bez promišljanja o eventualnoj arhitektonskoj vrijednosti ili značaju ove zgrade za urbanu cjelinu naselja.

¹⁴⁷ PIPLOVIC, 1977: 65

¹⁴⁸ Park prirode Lastovsko otočje proglašen je odlukom Sabora RH od 29. rujna 2006. Obuhvaća arhipelag od čak 44 otoka i otočića, a prostire se na 195,83 km² površine. Lastovo je i jedan od 10 „rajskih vrtova Sredozemlja” na popisu prestižne Svjetske zaklade za prirodu (WWF).

¹⁴⁹ PIPLOVIC, 1977: 63

SL. 27. CASA DEI CARABINIERI U LASTOVU, 1937.
(DANAS OPĆINSKO POGLARSTVO I SUD)
FIG. 27 CASA DEI CARABINIERI IN THE TOWN OF LASTOVO,
1937 (TODAY COUNTY COUNCIL AND COURTHOUSE)

SL. 29. CASA DEI CARABINIERI U LASTOVU
FIG. 29 CASA DEI CARABINIERI U LASTOVU

SL. 28. CASA DEL FASCIO U LASTOVU, 1939.
(DANAS DOM KULTURE I KINO)
FIG. 28 CASA DEL FASCIO IN THE TOWN OF LASTOVO, 1939
(TODAY CULTURAL CENTRE AND CINEMA)

Pokušaji zaštite Ubla prisutni su već u *Regionalnom prostornom planu Južnog Jadrana* (1968.), te u *Provedbenom urbanističkom planu naselja Ubla* (1976.), no primarno u segmentu konzervacije i prezentacije arheoloških nalaza,¹⁵⁰ bez interesa za naseobinsku cjelinu. Ipak, u posljednje je vrijeme u našoj Službi zaštite spomenika sazrela svijest o potrebi očuvanja (i) arhitekture moderne, pa je u tom smislu krajnji čas da se naselje San Pietro (Uble) kao vrsna urbana cjelina uvrsti u Registar nepokretnih kulturnih dobara, te da započne njezina pažljiva i sustavna revitalizacija – dok ne bude prekasno!¹⁵¹

¹⁵⁰ PIPLOVIC, 1977: 65; o prijašnjoj zaštiti arheoloških lokaliteta u Ublima v. bilj. 63.

¹⁵¹ Sve do 1999. nadležnost nad spomeničkom baštinom Lastova, pa tako i Ubla, imao je Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Splitu, a od tada, sukladno županijskom ustroju državne uprave, ingerencije se prenose na Konzervatorski odjel u Dubrovniku koji se danas skrbi o baštini na ovom otoku.

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

O UBLIMA

ON UBLE

1. BASIOLI, J. (1957.), *Ribarstvo otoka Lastova*, „Morsko ribarstvo”, 9 (12), Zagreb
2. BEGOVIC, V.; SCHRUNK, I. (2001.), *Preobrazba rimskih vila na istočnom Jadranu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku*, „Prilozi IAZ”, 15: 157-172, Zagreb
3. BELAMARIC, J. (1985.), *Lastovo* [turistički vodič], Logos, Split
4. BONACIĆ MANDINIĆ, M. (2001.), *Nalazi novca s arheoloških istraživanja u Ublima na Lastovu*, u: *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova* [Izdanja HAD, 20]: 221-226, Zagreb
5. CAMBI, N. (1977.), *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*, „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku”, LXX-LXXI (1968.-69.): 57-106, Split
6. CAMBI, N. (2002.), *Antika* [ed. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj], Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb
7. FELDBAUER, B. (2004./05.), *Leksikon naselja Hrvatske*, Mozaik knjiga, Zagreb
8. FISKOVIC, C. (1966.)¹, *Lastovski spomenici*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 16: 5-152, Split
9. FISKOVIC, C. (2001.)², *Lastovski spomenici*, Laus, Split
10. FISKOVIC, I. (1977.), *O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja*, u: *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka* [Izdanja HAD, 5]: 213-256, Split
11. GALLI, E. (1938.), *Lagosta, Nuove scoperte archeologiche nell' isola*, „Atti della Reale accademia nazionale...”, XIV: 104-114, Roma
12. GRLIĆ, B. (1984.), *Ubla*, u: *Pomorska enciklopedija*, 8: 273, JLZ, Zagreb
13. HORVAT, M.; MUTAK, K. (2006.), *Graditeljstvo otoka Lastova*, „Etnološka istraživanja”, 11: 317-334, Zagreb
14. J. BI.; V. F. [BASIOLI, J.; FORETIC, V.], (1957.), *Lastovo*, u: *Pomorska enciklopedija*, 4: 615-618, LZ, Zagreb
15. J. BI.; V. F. [BASIOLI, J.; FORETIC, V.], (1978.), *Lastovo*, u: *Pomorska enciklopedija*, 4: 225-228, JLZ, Zagreb
16. JELIĆIĆ, J. (1983.), *Narteks u ranokršćanskoj arhitekturi na području istočnog Jadrana*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 23: 5-40, Split
17. JELIĆIĆ, J.; NIKŠIĆ, G. (1980.-1981.), *Konzervacija ranokršćanske crkve u Ublima na Lastovu*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture hrvatske”, 6-7: 57-61, Zagreb
18. JELIĆIĆ-RADONIĆ, J. (2001.), *Rimsko naselje u Ublima na Lastovu*, u: *Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova* [Izdanja HAD, 20]: 197-220, Zagreb

19. JOS. B. [BELAMARIC, J.] (1987.), *Lastovo*, u: Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2: 174, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb
20. JOS. B. [BELAMARIC, J.] (1995.), *Lastovo*, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1: 505-506, LZ Miroslav Krleža, Zagreb
21. JURICA, A. (2001.), *Lastovo kroz stoljeca*, MH Lastovo, Lastovo
22. KORENČIĆ, M. (1979.), *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971.*, Djela JAZU, 54, Zagreb
23. KRANJČEVIĆ, J. (1999.), *Prilog poznavanju prostornog planiranja ruralnih prostora /sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st.*, „Prostor”, 7 (1): 1-24, Zagreb
24. KRANJČEVIĆ, J. (2002.), *Pregled prostornih planova sela u Hrvatskoj od sredine 19. do sredine 20 stoljeca*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb
25. KRANJČEVIĆ, J. (2005.), *Obnova sela u Hrvatskoj* [disertacija], Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
26. LUCIANOVIC, M. (1954.), *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku”, III: 253-296, Dubrovnik
27. MARCONI, P. (1936.), *Antichità di Lagosta*, „Bulletino della Commissione archeologica Com.”, LXII (1934): 3-27, Roma
28. MIGOTTI, B. (1987.), *Otok Lastovo u dodiru s grckim svijetom*, „Arheološki radovi i rasprave”, 10: 133-154, Zagreb
29. N. BC. [BEZIC, N.] (1964.), *Lastovo*, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 3: 281, JLZ, Zagreb
30. NADILO, B. (2000.), *Najudaljeniji naseljeni hrvatski otok*, „Gradevinar”, 52 (8): 479-488, Zagreb
31. NIKOLAJEVIĆ, I. (1970.), *Oltarna pregrada u Dabrovini*, „Zbornik radova Vizantološkog instituta”, 12: 97 i d., Beograd
32. NOVAK, G. (1955.), *Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953. godini*, „Ljetopis JAZU”, 60, Zagreb
33. PIPLOVIĆ, S. (1977.), *Arheološki kompleks u Ublima i njegova zaštita kroz provedbeni plan*, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske”, XXVI (2): 61-66, Zagreb
34. PIPLOVIĆ, S. (1979.), *Zastita graditeljske bastine Lastova*, „Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske”, XXVIII (2): 18-38, Zagreb
35. PIPLOVIĆ, S. (2002.), *Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljecu*, „Dubrovnik”, 13: 423-437, Dubrovnik
36. PIPLOVIĆ, S. (2007.), *Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljecu*, „Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru”, 49: 449-464, Zadar
37. RADIC, D.; BASS, B.; DELLA CASA, P. (2001.), *Otok Lastovo: sezona 2001.*, „Obavijesti HAD”, XXXIII (3): 87-89, Zagreb
38. RADIC, F. (1904.), *Crkvice hrvatsko-romanickog sloga na Lastovu*, „Starohrvatska prosvjeta”, VIII (1-2): 31-34, Knin
39. RADMILLI, A. M. (1970.), *The Island of Lastovo (Lagosta) from Prehistory to the Roman Era*, u: *Adriatica praehistorica et antiqua*, Miscellanea...: 439-446, Arheološki institut Filozofskog fakulteta Zagreb, Zagreb
40. RIDANOVIC, J. (1971.a), *Novije društveno-gospodarske značajke otoka Lastova*, „Zbornik za narodni život i običaje”, 45: 615-634, Zagreb
41. SKOK, P. (1950.), *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I-II, Jadranski institut JAZU, Zagreb
42. *** (-), *Jadranska obala i otoci*, 4 [ad Ubl]: 32, JLZ, Zagreb
43. *** (1997.), *Hrvatski leksikon*, II [ad Uble]: 600, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb
44. *** (1997.), *Uble*, u: Hrvatski leksikon, II: 600, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb
45. *** (2007.), *Gradovi i općine Republike Hrvatske*, II [ad Općina Lastovo]: 1309-1313, Mato Lovrak, Zagreb

O OTOKU LASTOVU [OPCENITO]

ON LASTOVO ISLAND [IN GENERAL]

46. BELAMARIC, J. (1984.), *Slika Lastova – Povijesni razvoj, stanje i perspektive prostornog uređenja* [magistarski rad], Filozofski fakultet, Zagreb
47. BELAMARIC, J. (1991.), *Lastovo prema Dubrovniku i prema svom teritoriju*, u: Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeca [zbornik znanstvenog skupa]: 46-51, MGC, Zagreb
48. BERITIC, L. (1961.), *Fortifikacije Dubrovačke republike*, „Mornarički glasnik”, 11 (5), Split
49. BERITIC, L. (1966.), *Francuska utvrđenja na Lastovu*, „Vojnopomorski oglas”, 1 (1), Split
50. CVITANIC, A. (1994.), *Lastovsko statutarno pravo*, u: Lastovski statut: 113-204, Književni krug Split, Split
51. CVITANIC, A. (1996.), *Lastovski statut i njegova pravno-povijesna i civilizacijska vrijednost*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu”, 33 (3-4): 317-329, Split
52. ČREMOŠNIK, G. (1939.a), *Notarijat Lastova u srednjem veku*, „Jugoslavenski istorijski casopis”, V (1-2): 40-103, Beograd
53. ČREMOŠNIK, G. (1939.b), *Notarske listine s Lastova*, „Spomenik SAN”, XCI, Beograd
54. DYGGVE, E. (1950.), *Crkva sv. Luke na otoku Lastovu*, „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku”, LII (1935-1949.): 63-78, Split
55. FORENBACHER, A. (1911.), *Otok Lastovo, biljno-geografska studija*, „Rad JAZU”, 185, Zagreb
56. HERCEG, J. (1930.), *Lastovo*, u: Spomen-knjiga Jugoslavenske smotre u Splitu prigodom proslave prve 10-godišnjice 1920-1930: 90-93, Split
57. JAGACIĆ, T. (1969.), *Geološki odnosi otoka Lastova*, „Geološki vjesnik”, 23, Zagreb
58. JURICA, T.; VEKARIC, N. (2006.), *Lastovski rodovi*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik
59. LOZICA, I. (1984.), *Lastovski poklad*, u: Folklorni teatar u balkanskim i podunavskim zemljama: 159-170 [Pos. izd. 21], SANU, Beograd
60. LUCIJANOVIC, M. (1876-1877.), *Lagosta – Lastovo. Cenni storico-descrittivi*, „Manuale del Regno di Dalmazia”, 6-7: 134-138, Zara
61. LUČIĆ, J. (1974.), *Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova*, „Radovi IHP”, 6, Zagreb
62. LUČIĆ, J. (1994.), *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke republike*, u: Lastovski statut: 7-112, Književni krug Split, Split
63. LUETIĆ, J. (1990.), *Lastovljani i Lastovo u internacionalnom brodarstvu Dubrovačke Republike*, „Zadarska revija”, XXXIX (5-6): 703-712, Zadar
64. RADIC, F. (1892.), *Umjetnina i nadpisi na Lastovu*, „Bulletin di archeologia e storia dalmata”, 15 (6): 86-87; (7): 100-101; (8): 121-122; (9): 135-137, Split
65. RADIC, F. (1895.), *Starinska crkvice s. Luke na otoku Lastovu*, „Starohrvatska prosvjeta”, 1 (4): 239-241, Split
66. RADIC, F. (1901.), *Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova*, Monumenta historico-juridica..., VIII, JAZU, Zagreb
67. RADIC, F. (1904.), *Kolo sa zvončićima u župnoj crkvi s. s. Kuzme i Damjana*, „Starohrvatska prosvjeta”, 8 (1-2): 28-30, Split
68. RADIC-ROSSI, I. (2001.), *Arheološka nalazista antičkog doba u podmorju otoka Lastova*, u: Arheološka istraživanja na području otoka Korčule I Lastova [Izdanja HAD, 20]: 227-236, Zagreb
69. RADMILLI, A. M. (1956.), *L'isola di Lagosta nella preistoria*, Modena
70. RIDANOVIC, J. (1968.), *Ein Beitrag zur genaueren Bestimmung der geographischen Lage der Insel Lastovo*, „Bull. Sci. Sect. A”, 13 (5-6): 155 i d.
71. RIDANOVIC, J. (1971.b), *Prirodno-geografske značajke otoka Lastova*, „Geografski glasnik”, 33, Zagreb
72. RIDANOVIC, J. (1997.), *Lastovo, geografska obilježja*, „Geografski horizont”, 43 (2): 87-96, Zagreb
73. ŠIMUNOVIC, P. (1970.), *Onomastička istraživanja otoka Lastova*, „Filologija”, 14 (6), Zagreb
74. TOMANOVIC, L. (1930.), *O Lastovu*, „Epoha”, 1 (6): 2, Cetinje
75. V. R. [ROGLIĆ, V.] (1982.), *Lastovo*, u: Enciklopedija Jugoslavije, 5: 473-474, JLZ, Zagreb
76. VEKARIC, N. (2005.), *Lastovski pobunjenici 1602. godine*, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku”, 43: 43-73, Dubrovnik
77. VEKARIC, N. (2006.a), *Lastovci u Lastovskom statutu*, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku”, 44: 47-94, Dubrovnik
78. VEKARIC, N. (2006.b), *The Lastovo Rebels of 1602*, „Dubrovnik Annales”, 10: 59-86, Dubrovnik
79. VINSKI, I. (1968.), *Nacionalno bogatstvo na području otoka Lastova*, „Anali Jadranskog instituta”, Zagreb
80. VOJNOVIC, L. (1928.), *Lastovo*, „Pobeda”, 8: 10
81. VULETIĆ-VUKASOVIC, V. (1883.), *Lastovo (Lagosta)*, „Bulletin di archeologia e storia dalmata”, 6 (9): 140, Split
82. *** (1994.), *Lastovski statut*, Književni krug Split, Split
83. *** (2002.), *Veliki atlas Hrvatske*, Mozaik knjiga, Zagreb

KOMPARATIVNI I KONTEKSTUALNI RADOVİ

COMPARATIVE AND CONTEXTUAL PAPERS

84. ARBUTINA, D. (1997.), *Talijanska arhitektura druge četvrtine XX. st. u kontekstu političkih kvalifikacija*, „Prostor”, 5 (2 /14/): 321-356, Zagreb
85. ARBUTINA, D. (2000.), *Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918-1944*. [magistarski rad], Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
86. ARBUTINA, D. (2001.a), *Regulacijski plan Zadra iz 1939. godine*, „Prostor”, 9 (1 /21/): 15-30, Zagreb
87. ARBUTINA, D. (2001.b), *Moderna arhitektura Zadra. Uvod u njeno razumijevanje*, „Prostor”, 9 (2 /22/): 163-176, Zagreb
88. BAJIĆ-ZARKO, N. (2006.), *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju 1823-1975*, Državni arhiv Split, Split
89. BEDENKO, V. (1980.), *Belišće – razvoj naselja*, u: *Kombinat Belišće kao činilac privrednog razvoja* [Zbornik radova]: 543-546, JAZU, Osijek

90. BOBAN, Lj. (1992.), *Hrvatske granice od 1918. do 1992. godine*, Školska knjiga, HAZU, Zagreb
91. ČURŽIK, V. (1994.), *Valpovština kroz stoljeca*, Narodno sveučilište Ivan Meštrović, Valpovo
92. DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ, B. (2003.), *Vrtno industrijski grad Duga Resa – New Age*, u: 1. međunarodna konferencija u povodu 150. obljetnice tvornice torpeda u Rijeci i očuvanja riječke industrijske baštine [knjiga sažetaka], Rijeka
93. DILAS, M. (2007.), *Rudarsko naselje Podlabin*, u: RADOVIĆ MAHEČIĆ, D., *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih: 455-460*, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb
94. FARIELLO, F. (1939.), *Urbanistica le colonie industriali*, „Architettura”, XVIII, V: 299-323, Milano
95. KARAČ, Z. (2007.), *Satelitski industrijski grad koncema Bata*, u: RADOVIĆ MAHEČIĆ, D., *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih: 205-208*, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb
96. KARAČ, Z. (2008.), *Bata-ville / Borovo. Urbani razvoj i spomenički značaj industrijskoga grada europske vrijednosti*, Gradska knjižnica Vukovar, Vukovar
97. LASLO, A. (1992.), *Vukovarski „Bat’a”*, „Čovjek i prostor” – „Arhitektura”, pos. izd. 1: 14, Zagreb
98. PENNACCHI, A. (2008.), *Viaggio per le citta del duce*, Laterza, Roma
99. PLANIĆ-LONČARIĆ, M. (1980.), *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Studije i monografije, 1, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
100. PREMEL, T. (1989.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, NZ Matice hrvatske, Zagreb
101. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2000.), *Raša – grad-spomenik moderne arhitekture – arhitekta Gustava Pulitzer Finalija*, „Radovi IPU”, 24: 113-126, Zagreb
102. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2002.), *Raša ili kako je zelena bila moja dolina*, „Oris”, 18: 28-48, Zagreb
103. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2007.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb
104. RUBBI, A. (1995.), *Urbane vrijednosti Podlabin*, u: Moderna arhitektura u Istri: 8-10, Društvo arhitekata Istre, Pula
105. RUBBI, A. (1997.), *Arhitekti modernog pokreta u Istri. Biografska grada*, Društvo arhitekata Istre, Pula
106. SUIĆ, M. (1979.-1982.), *Jurjev Pag – sinteza antičkog i srednjovjekovnog urbanizma*, „Radovi IPU”, 3-6: 203-204, Zagreb
107. TEODOROVIĆ, B. (1939.), *Regulacija sela Mandre – otok Pag*, „Tehnički list”, 11-12: 151-154, Zagreb
108. VALUSEK, B. (2000.), *Gustavo Pulitzer Finali, Raša – Arsia*, Habitat d.o.o., Rovinj
109. ŽEVI, B. (2006.), *Povijest moderne arhitekture, I*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
110. *** (1939.), *Lavoro e Dopolavoro nel cantiere ponte Duca d’Aosta*, Impresa Ing. Aurelio Aureli – Roma, S. A. Alfieri & Lacroix – Milano, XVII
111. *** (1980.), *Vodič Historijskog arhiva Rijeka* [ur. GIRON, A.], Historijski arhiv Rijeka, Rijeka
112. *** (1996.), *Moderna arhitektura u Rijeci. Arhitektura i urbanizam međuratne Rijeke 1818.-1945.* [ur. Valusek, B.], Moderna galerija Rijeka, Rijeka
113. *** (2006./2007.), *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. 1-2, Hrvatski državni arhiv, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. DAZD 122 – *Sumarni inventar. Samostalni tehnički ured Zadarske prefekture (Genio Civile) 1923-1943.* – II. Spisi, kut. 12, 13, 16, 39, 97, 119, 123, 155, 156, 169, 219, 220, 221, 223, 230, 231, 247, 272 [razna tehnička i projektna dokumentacija gradnji na otoku Lastovu]
2. Ured za katastar, Blato / o. Korčula
3. MK – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb: *Registar nepokretnih kulturnih dobara*

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENTATION SOURCES

1. *** REGIONALNI PROSTORNI PLAN JUŽNOG JADRANA (1968.), Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb
2. *** PLAN RAZVOJA LASTOVA (1969.), Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb
3. *** PUP NASELJA UBLI (1976.), Urbanistički zavod Dalmacije, Split
4. *** PPO LASTOVO 1975-2000 (1978.), Urbanistički zavod Dalmacije, Split
5. *** PPUO LASTOVO (1998.), Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb
6. *** PPŽ DUBROVAČKO-NERETVANSKE (2003.), Zavod za prostorno planiranje Županije dubrovačko-neretvanske, Dubrovnik

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATIONS SOURCES

- SL. 1., 11.-16., 20.-21., 24.-29. Foto: Z. Karač, srpanj, 2008.
- SL. 2. i 8. Crtež: Z. Karač, 2008.
- SL. 3. i 4. BELAMARIĆ, 1985: 68, 72
- SL. 5. i 9. PIPLOVIĆ, 1977: 61, 62 (prema: MARCONI, 1936.)
- SL. 6. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001: 199
- SL. 7. i 10. JURICA, 2001: 282, 408
- SL. 17.-19., 22.-23. DAZD 122 – fond *Genio civile*

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <http://ricordare.wordpress.com/perche-ricordare/o84-le-citta-e-i-borghi-del-fascismo/> (21. o8. 2008.)
2. http://it.wikipedia.org/wiki/Elenico_delle_citt%C3%A0_fondate_durante_fascismo_per_regione#Istria (21. o8. 2008.)

ANKETNI IZVORI

SURVEYS

1. Gosp. Gabro Kapiteli [r. 1928.], Uble
2. Dr. med. Antun Jurica [r. 1923.], Uble – Pasadur
3. Korisnim usmenim informacijama, razmjenom mišljenja i savjetima pri identifikaciji izvora pomogle su nam i sljedeće kolege: mr.sc. Dražen Arbutina, prof. Anto Bace, prof. Jasna Balazević, dr.sc. Zrinka Barišić Marenić, Ante Franulović, mr.sc. Sanja Grković, arh. Aleksander Laslo, Suzana Martinović, dr.sc. Tomislav Premerl, dr.sc. Darja Radović Mahečić, dr.sc. Ratko Vucetić. Svima dugujemo iskrenu zahvalnost.

SKRACENICE USTANOVA

ABBREVIATIONS OF INSTITUTIONS

- DAZD – Državni arhiv u Zadru, Zadar
- HAD – Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
- IAZ – Institut za arheologiju, Zagreb
- IHP – Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- IPU – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- JAZU / HAZU – Jugoslavenska (danas Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti
- JLZ / LZ – Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
- MGC – Muzejsko-galerijski centar, Zagreb
- MH – Matica hrvatska
- MK – Ministarstvo kulture RH, Zagreb
- SAN(U) – Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd
- UIH – Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb

SAŽETAK

SUMMARY

THE PLANNED SETTLEMENT UBLE BUILT AROUND THE FISHING INDUSTRY ON LASTOVO ISLAND IN 1936

AN EXAMPLE OF ITALIAN URBAN PLANNING IN THE MODERNIST PERIOD

Although the contemporary and not especially accomplished constructions of tourist facilities in Uble take up a large part of the indented coast of Uble Bay, the core of the settlement, located quite far from the sea, shelters a unique urban and architectural complex of the planned industrial little town from the interwar period. Originally named *San Pietro* or *Luigi Razza*, the settlement was renamed *Uble* after the Second World War.

With the introduction of functionalism in urban planning and architecture of the modernist period, the 1930s saw the establishment of four newly planned industrial settlements in Croatia. Alongside *Bata-ville* (Borovo) in Slavonia and Mussolini's Istrian acquisition of *Arsia* (Raša) and *Pozzo Littorio* (Podlabin) which have been interpreted in professional literature, Uble is another, almost unknown, example of a settlement developed around a fish factory and built as part of an urban planning project in the "provinces" that Italy conducted in the occupied area of the Croatian part of the Adriatic. That small urban complex was developed in the then uninhabited Uble Bay on the western part of the island, in the place that attested to no continuous settlements immediately preceding the modernist one. However, excavations discovered an archaeological layer of a considerably older (ancient, early-Christian and early medieval) complex, the first settlement on the island which disappeared as far back as the end of the 10th century.

Research has shown that the new settlement was built according to an integral urban and architectural design in 1933-1936 for the purposes of the already existing, several years older sardine factory (set in 1931) and with the aim to prevent emigration and stimulate the economy of the island. Additionally, since the local fishermen could not provide sufficient amounts of sardines to satisfy the high factory capacity, the industrial settlement was envisaged to permanently tie the population of the island to the factory through both organized fish hunting in specific seasons and year-round fish processing.

That was not only an economic but also social "modernisation" programme launched primarily for young local families from Lastovo Island. Never-

theless, recent publications mostly emphasise a negative, ideological concept of Uble Settlement which was "recognised" as an intention to Italianize the island through planned colonisation and ethnic restructuring of the local population. The colonization of Calabrian fishermen's families (which indeed occurred in 1937) was, however, only a consequence of the utter resistance of the locals to the monopolistic dependence on the factory.

Judging by its scope this is a small settlement (around 1.4 ha, that is, only 1.8 ha if the entire factory lot is included) with two residential streets whose rounded geometric shapes conform to the natural shoreline indentations. The regular shaped central square is the backbone of the urban design forming a cloister-like space with the dimensions 30.5x51 m and *golden ratio* proportions (1:1.618). The square is surrounded by various public facilities which give Uble an unmistakably urban image, such as church, school, Parish Office, *Casa Littoria* (later cinema), *Casa di dopo lavoro* (a sort of social centre) office building of *Genio Civile*, Revenue Office, canteen...). The symmetrically positioned road, that forms the main axis of the settlement and runs from the square to the sea, contains a church, built in the 20th century forms, which was dedicated to St Peter, the patron saint of the destroyed pre-Romanesque chapel. The architecture of secular buildings on the square grew typically out of the Italian avant-garde rationalism of the thirties with accentuated cubist treatment, flat roofs and horizontal window strips. It can be evaluated as a complex of considerable quality barely represented in the Adriatic and built in the modernist, inter-war period.

Apart from the public buildings located in the square, Uble also had a small power plant for communal purposes, a bakery, public house, and the building of the harbour master's office in the harbour outside the settlement. During the construction the settlement received a water supply system with water storage tanks and six street fountains, as well as a communal sewage system. The streets were first paved with granite cubes which were recently covered with asphalt. Despite the unadorned

facades, flat roofs and partly prefabricated constructions (brick, reinforced concrete, uniform doors and windows), the standardized, single-storey family houses with one or two apartments (altogether 21 buildings with 35 apartments) are somewhat more conventionally built and might be indicative of another architect. Their characteristics reflect the concept of individual living, with separate lots and gardens as well as a harmonious blend with the preserved landscape. Those little villas were built as freestanding and semi-detached buildings.

The formal elements of the Uble buildings show signatures of at least two architects. However, due to scarce original documentation, the creator of the settlement and its architecture cannot be determined with certainty. The preserved technical designs kept at the Zadar city archives were signed by engineer Ettore Vacchi, the then head of the *Genio Civile* office in Zadar, but it is still uncertain whether he created the concept of the settlement or just signed the designs after reviewing them.

Despite successive degradation of the settlement's authentic architecture, which occurred in the seventies due to multiple radical population changes (for example, Istrian immigrants, Calabrian colonizers, Yugoslav Army officers, refugees, recent tourism-driven settlers), almost all buildings from the original settlement of San Pietro exist even today and it is possible to renovate them properly. Only the church has so far been appropriately reconstructed, whereas some important buildings, such as the school or Parish Office, are abandoned and exposed to devastation. Some of the residential houses have gone through an uncontrolled adaptation process, especially evident on the exterior, such as the use of unsightly slanted roofs, plastic doors and windows, unauthentic colours of walls and the like.

However, Croatian conservation departments have recently grown an awareness of the need to protect and safeguard modernist architecture. It is, thus, high time to include San Pietro Settlement / Uble, as an exceptional urban core, in the Register of the Cultural Property, and to start with painstaking and systematic revitalisation – until it is too late!

ZLATKO KARAĆ
NATAŠA JAKŠIĆ
NANA PALINIĆ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

ZLATKO KARAĆ, dipl.ing.arh., bavi se poviješću hrvatske arhitekture i urbanizma te konzervatorstvom; objavio je 250 znanstvenih i stručnih radova.

Dr.sc. **NATAŠA JAKŠIĆ**, dipl.ing.arh., područje interesa joj je povijest i zaštita hrvatske arhitekture, osobito 20. stoljeća.

Dr.sc. **NANA PALINIĆ**, dipl.ing.arh., objavila je brojne radove o arhitekturi i urbanizmu Rijeke 19. i 20. stoljeća te o zaštiti industrijskoga graditeljskog naslijeđa.

ZLATKO KARAĆ, Dipl.Eng.Arch, his focus is on the history of Croatian architecture and urbanism, and conservation; he published 250 papers

NATAŠA JAKŠIĆ, PhD, Dipl.Eng.Arch, her interest is the history and protection of Croatian architecture, primarily the 20th c.

NANA PALINIĆ, PhD, Dipl.Eng.Arch, she published numerous papers on architecture and urbanism of Rijeka and the protection of industrial built heritage.